

h 16.1[illegible]

KORTE GESCHIEDENIS

EN

LITTERATUUR

DER

RUNDERPEST.

KORTE GESCHIEDENIS

EN

LITTERATUUR

DER

RUNDERPEST.

Gedrukt bij W. J. VAN BOMMEL VAN VLOTEN.

KORTE GESCHIEDENIS

DER

RUNDERPEST,

BENEVENS EENE OPGAVE

VAN AL DE OVER DEZE ZIEKTE HANDELENDE

GESCHRIFTEN,

die van de vroegste tijden tot op heden zijn uitgekomen.

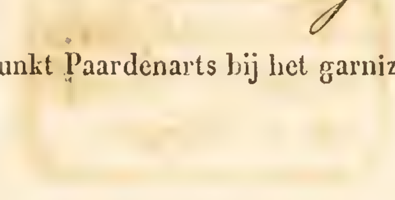
VOORAL ECHTER

VAN DIE WELKE DOOR NEDERLANDERS OF IN DE HOLLANDSCHE TAAL ZIJN UITGEGEVEN.

DOOR

J. C. Hekmeijer,

Vee-arts der 1e klasse, adjunkt Paardenarts bij het garnizoen te *Amersfoort.*

TE AMERSFOORT, BIJ

JACOBS en MEIJERS.

1845.

VOORREDE.

Reeds na het lezen van de eerste berigten in de couranten dat de Runderpest onlangs in Oostenrijk met woede was uitgebroken, zoodat er vrees bestond dat de ziekte zich, even als in vroegere jaren, wederom door Europa zoude uitbreidden, had ik het voornemen opgevat, een Hoogduitsch werk over deze ziekte handelende in onze taal over te brengen; voor mij zeer gewigtige omstandigheden, die evenwel voor den lezer van geene waarde zijn, hebben mij genoodzaakt van dat voornemen, vooreerst, af te zien. De korte geschiedenis der ziekte had ik echter reeds grootendeels afgewerkt. Ik besloot die te doen drukken, dewijl vooral daaruit de groote belangrijkheid der ziekte blijkt. Het is grootendeels eene vertaling van de geschiedenis der ziekte voorkomende in het werk van den beroemden JOH. EM. VEITH, Handbuch der Vétérinärkunde u. s. w. 4te aufl. Wien. 1842. 2ter Bd. 2te Abth. S. 3—13. — *Hierendaar heb ik gemeend, het een en ander te moeten bijvoegen, waarmede ik geloof mijne lezers geene ondienst te doen, en welke bijvoegsels hij, die met*

het oorspronkelijke werk bekend is gemakkelijk zal herkennen. Het opstel heeft daardoor eene meerdere uitgebreidheid verkregen, doch ik vlij mij dat het aan belangrijkheid heeft gewonnen.

Toen ik onze Nederlandsche litteratuur over de Runderpest naging, ten einde de eerst bedoelde vertaling met eenige aanmerkingen, ontleend uit die schrijvers, te vermeerderen, met oogmerk vooral om de werkzaamheden van Nederlanders aangaande deze ziekte in een helderder licht te plaatsen en meer te doen uitkomen, kwamen mij eene zoo groote menigte verhandelingen, vertalingen, mededeelingen en berigten ter hand, dat ik besloot die te verzamelen en door den druk bekend te maken, te meer daar eene menigte derzelve geplaatst zijn in tijd- of mengelschriften van vroegere jaren, die thans weinig of niet meer worden gelezen of verkrijgbaar zijn, en vele mijner collega's welligt met die bronnen onbekend zijn. Ik weet wel dat de meeste dier geschriften thans, nu men de Runderpest beter heeft leeren kennen, en men door geheel Europa bijna eenstemmig denkt omtrent de maatregelen ter afwering of onderdrukking derzelve te nemen, het grootste gedeelte van hunne belangrijkheid hebben verloren, maar onder de schrijvers van die verhandelingen komen namen voor die ook door buitenlanders met eerbied in hunne geschriften worden genoemd, en die onafscheidelijk aan de geschiedenis der Runderpest verbonden zullen blijven. Ik behoef hier slechts een' CAMPER, *een'* MUNNIKS, *enz. te noemen, die bij* VICQ D'AZYR 1) *en anderen als groote au-*

---

1) Exposé des moyens curatifs et préservatifs etc. Paris 1776.

thoriteiten gelden. — Ongetwijfeld heb ik niet alles opgenoemd wat over deze ziekte in onze taal bestaat of door Nederlanders is uitgegeven; ik verzoek daarom mijne lezers die verhandelingen, opstellen, berigten, enz. over deze ziekte handelende, en die niet in mijne lijst voorkomen, in hun bezit hebben, of daarvan kennis dragen mij zulks goedgunstig te willen mededeelen. — Ik heb slechts een klein getal afdrukken van dit geschrift laten maken, om wanneer mij zoodanige berigten geworden of ik die zelve nog mogt vinden, daarvan eene nieuwe uitgave te bezorgen, dewijl eene naauwkeurige kennis van het door Nederlanders omtrent deze ziekte verrigtte, mij, zoo als reeds gezegd is, niet van alle nut ontbloot voorkomt. Ik heb dezelve daarom vóór de buitenlandsche litteratuur opgenoemd; doch ik kon daarbij niet zoo streng het jaargetal volgen, waarvan de reden duidelijk is 1).

Is het getal inlandsche geschriften groot te noemen, dat der buitenlandsche over deze ziekte is wezentlijk verbazend. Ook hieruit blijkt ten duidelijksten hoezeer de ziekte de opmerkzaamheid van alle landen en volken tot zich heeft getrokken, en geen wonder, wanneer men nagaat de verschrikkelijke verwoestingen die dezelve meermalen heeft aangerigt. Behalve verschillende bibliographien, bibliotheken, enz. heb ik wat deze litteratuur aangaat

---

1) Wanneer mijne werkzaamheden zulks in het vervolg zullen toelaten, heb ik mij voorgesteld alles te verzamelen wat door Nederlanders geschreven is of in onze taal bestaat, over de ziekten der dieren, dat, ik moet het bekennen, zeer weinig is in vergelijking met andere landen, doch evenwel niet onbelangrijk zal zijn. Ik heb daartoe reeds eenige bouwstoffen verzameld.

vooral gevolgd, *de opgave van deze werken voorkomende in de* Almanach für Wissenschaftlich-gebildete Thierärzte, auf das Jahr 1835. Vom Prof. PLANK. Munchen. 1834. S. 109—127, — *als het volledigste zijnde. Behalve de hier opgenoemde werken*, *die op slechts enkele uitzonderingen na*, *alleen over de Runderpest handelen* (*monographien*) *bestaan er nog eene groote menigte handboeken*, *tijdschriften en anderen*, *waarin opstellen of verhandelingen over deze ziekte geplaatst zijn. Het was mij niet mogelijk die alle*, *even als van onze Nederlandsche litteratuur*, *op te noemen en te verzamelen*, *iets dat trouwens ook geheel buiten mijn plan lag. Ik heb slechts een paar der zoodanige opgenoemd omdat die tot den lateren tijd behooren.*

Ten slotte moet ik opmerken dat in het bijgevoegde register alleen de namen der schrijvers vermeld staan, *en de naamlooze geschriften daarin niet zijn opgenomen.*

Amersfoort,
den 10 *Februarij* 1845.

F. C. HEKMEIJER.

Korte Geschiedenis

DER

RUNDERPEST.

De *Runderpest*, de *Veepest*, ook wel bij uitsluiting de *Veeziekte* of de *Runderziekte* genoemd 1) is eene eigenaardige typheuse ziekte van het hoornvee, die onder het-

1) Hoogduitsche benamingen der ziekte: *Viehpest*, *Löserdürre*, (vooral in Oostenrijk in gebruik) *Hornviehseuche*, *gemeine Viehseuche*, *gemeines Viehsterben*, *Uebergalle*, *Groszgalle*, *Gallenseuche*, *galliges Faulfieber*, *Pestfieber*, *Magenseuche*, *Löserseuche*, *Rindviehstäupen*, *gelber Schelm*, *Pockenseuche*, *Rotzpest*, *Ungarische Seuche*, *Blatterpest*, *bösartiges Rührfieber*, *Pockentyphus* (Vicq d'Azyr). *Rinderpest*, *Ganglien Typhus der Rinder* (Rychner).

Fransche benamingen der ziekte: *Peste*, *Fièvre pestilentielle du gros bétail*, *Maladie des bestiaux*, *Maladie contagieuse des bêtes à cornes*, *Typhus contagieux*, *Typhus varioleux* (Vicq d'Azyr).

Latijnsche benamingen der ziekte: *Febris Maligna* pestilentialis (Ramazzini), *Pestis boum*, *Pestis bovilla* (Lancisius). *Lues vaccarum Tübingensis* (Mauchart). *Dysenteria pecorum* (Sauvage), *Typhus boum contagiosus*, *Typhus dysentericus boum* (Lorinser), *Typhus gangliaris* (Rychner).

zelve in ons land niet anders dan door besmetting ontstaat. Zij behoort onder die besmettelijke ziekten, welke de dieren slechts eenmaal in hun leven aantasten, zoodat, wanneer zij die ziekte eenmaal hebben doorgestaan, zij alle vatbaarheid voor eene opvolgende inwerking der smetstof hebben verloren. Zij is alleen aan het Rundvee (Bos taurus) eigen, zoo dat geen dier van een ander geslacht daardoor wordt aangedaan.

Daar deze ziekte als de vreesselijkste van alle bekende ziekten der dieren te beschouwen is, die volgens Adami meer verwoestingen onder het vee heeft aangerigt dan alle andere, zoo wel heerschende (epizoötische) als enkel voorkomende (sporadische) van dit huisdier te zamen genomen, zoo vordert dezelve in eene hooge mate de opmerkzaamheid der Hooge Regering, dewijl dezelve bij gebrek van de noodige voorzorgsmaatregelen, eenmaal uitgebroken zijnde, slechts zeer weinig Runderen verschoont, de meeste doodt, en daardoor niet alleen den welstand van den landman met eenen niet af te weren ondergang dreigt, maar ook wanneer dezelve meer algemeen verbreid wordt, voor den welstand en inwendigen rijkdom van geheele provinciën en landen zeer verderfelijk wordt, waar van de geschiedenis voorbeelden bevat, zoo zelfs dat binnen weinige jaren bijna half Europa van hoornvee genoegzaam ontbloot werd.

Over de geschiedenis dezer ziekte en haren loop of voortgang door verschillende landen hebben Camper, Vink, Paulet, Vicq d'Azijr, Viborg, Sick en vele anderen berigten verzameld, waarvan hier slechts zoo veel bij wijze van uittreksel zal worden medegedeeld, als tot eene nadere kennis van de verwoestingen, die deze ziekte in vroegeren en lateren tijd heeft aangerigt, alsmede van den loop der smetstof, noodzakelijk is.

Uit vroegere tijden, en bepaaldelijk vóór den aanvang der vorige Eeuw vindt men weinige, en dan nog maar

zoodanige berigten omtrent deze ziekte, die slechts met waarschijnlijkheid op dezelve van toepassing zijn. — In de oude schrijvers vinden wij geene aanduidingen van Veeziekten, die bepaaldelijk op deze ziekte doelen. Die toch, welke in de Ilias, in Ovidius, in Dionysius van Halicarnassus, in Lucretius en Virgilius voorkomen, hebben, zoo als duidelijk blijkt, meer betrekking op de verschillende vormen, waaronder het Miltvuur (Antrax) voorkomt, dan op de Runderpest 1).

De eerste beschrijving dezer ziekte levert ons, volgens Lorinser, de in Rome geleefd hebbende Aquitanier Severus Sanctus in een Herdersdicht van de vierde of vijfde Eeuw, als wanneer de in het laatst der vierde en in de vijfde Eeuw, uit het Oosten indringende nomaden horden dezelve benevens de menschenpest in het zuidwestelijk Europa schijnen te hebben overgebragt 2). De toenmalige ziekte kwam het eerste uit Pannonia, 3) verbreidde zich over Jllyricum, Boven Italie, Gallie en Belgie en rigtte

---

1) Volgens Dieterichs (Handb. der Spez. Pathol. u. Therapie für Thierärzte u. s. w. 2e Aufl. Berlin 1835 S. 530.) schijnt Columella (hij leefde in het jaar 42 onzer tijdrekening) (Scriptores rei rusticae vet. lat. vol. II, libr. VI, cap. V. Edit. Biponti 1787.) de ziekte gekend te hebben. Columella wil, om de besmetting vóór te komen, de zieke van de gezonde dieren afzonderen. Ook Vegetius (ibid. vol. III. Vegetius lib. III, cap. II, pag. 345. — Vegetii Renati artis veterinariae sive mulomedicinae. Edit. J. M. Gesnerus. Mannhemi 1781, pag. 161—162) beveelt als het voornaamste de afzondering der zieke van de gezonde dieren.

2) De mortibus boum, edid. Petrus Pithoeus, Parisiis 1586. 4°. Wernsdorf, Poett. Lat. min. Tom. II 1780 seqq. p. 53 seqq., 217 seqq.

3) Superior en Inferior, het tegenwoordige Stiermarken, Karinthie, Kroatie, het grootste gedeelte van Oostenrijk, Bosnie, Dalmatie en het tusschen de Raab, de Drave en den Donau gelegen gedeelte van Hongarije.

overal zoo groote verwoestingen aan, dat dezelve den naam van *Veepest* ontving; zij schijnt geene andere dan de door ons bedoelde Runderpest geweest te zijn.

Ook die algemeene Runderziekte, welke volgens Gregorius van Tours 1), tegen het einde der zesde Eeuw heerschte, schijnt, wegens de vele offers, die zij maakte, de runderpest geweest te zijn. In latere tijden vindt men meerdere en ook meer bepaalde aanwijzingen en berigten omtrent de Runderpest. Onder Karel den Grooten (in het jaar 809) breidde zich in al de Staten des Keizers, en dus ook in ons land, eene zoo verwoestende ziekte onder het hoornvee uit, dat in geheele landstreeken, hier en daar, zelfs geen enkel stuk in leven bleef. — Andere schrijvers melden, dat geheel Europa, doch inzonderheid Britannie, door die pest bijna van al het hoorvee werd beroofd. Men vindt opgeteekend, dat in Vriesland, Drenthe en daar omstreeks, op dat jaar eene ziekte onder het rundvee heerschte met zulk eene woede, dat van de honderd naauwelijks een in het leven bleef 2).

Even zoo verderfelijk was de kort daarop, in het jaar 820, aanwezige veeziekte, die het eerste bij het Frankisch-Allemannische leger in Hongarije uitbrak 3) en van hier in de westelijk gelegene landen overging. Het meest in het oogvallend ziekte-verschijnsel bestond in een' hevigen

1) Hij was een der beroemdste geestelijken en schrijvers der zesde eeuw. Hij schreef verschillende geschiedkundige werken; ook berigt hij, dat door zekere olie van den Heiligen Martijn de zieke runderen genazen. (Zie grand dictionn. histor. de Morerij, in voce. — Gregorii Turonensis. Opera omnia, Parisiis Ruinart. 1699, fol. pag. 1091).

2) J. Marchant, Nagalm over de veeziekte, Haarl. 1745. — Linnaeus, Nat. historie enz. Amst. 1762. 1ste deel 3de stuk, bladz. 290.

3) Volgens sommige schrijvers van dien tijd ontstond de ziekte vooral door het langdurige regenachtige weder.

doorloop (diarrhaea) en dit, in verband met de streek waaruit de ziekte voortkwam, hare verspreiding over geheele landstreken en de groote sterfte doen spoedig de Runderpest herkennen.

Omtreeks het jaar 850 werd Frankrijk bijna geheel van zijn hoornvee beroofd, en van af het jaar 940 heerschte eene vernielende Veepest in Duitschland, Italie en Frankrijk, die verscheidene jaren aanhield en in het laatst gemelde land bijna al het rundvee wegnam. — In de dertiende Eeuw verscheen de ziekte te gelijk met de groote vee-kudden der Mongoolsche Horden, in Europa en verbreidde zich uit Hongarije door Oostenrijk, Moravie en Boheme tot in de Rijnstreken, drong daarop in Italie en Frankrijk en deelde zich bijna aan geheel westelijk Europa mede. — In den Elzas had de Runderpest, na aldaar drie jaren geheerscht te hebben het grootste gedeelte van het vee gedood; in Oostenrijk en Moravie was dezelve evenwel het hevigste, en de runderen vielen bij geheele troepen. Ook in de volgende Eeuwen bleef men van deze landplaag niet bevrijd, zoo als uit verschillende geschriften en uit de hier en daar verspreide aanmerkingen der geneesheeren van die tijden kan worden opgemaakt. — De ziekte, die Fracastori 1) in het jaar 1514 in Verona waarnam, was geene andere dan de Runderpest, en Ramazzini bevestigt, dat zij zich even zoo als die van 1711 voordeed. In het jaar 1625 werd de runderpest door vee-kudden op nieuw uit Hongarije in Italie verbreid en volgens Ripamonti, breidde zij zich in het jaar 1630 uit aan de beide oevers van de Po 2).

---

1) De contagione, libr. I, cap. 12, aangehaald bij Dr. A. Numan, Vee-artsenijkundig magazijn, 1ste deel, bl. 67.

2) Over de vroeger hier te lande geheerscht hebbende ziekten onder de huisdieren en vooral der runderen kan men nalezen: Le Francq van Berkhey, Nat. Historie van het Rundvee, 5de stuk. Linnaeus, Nat. Historie enz., 1ste deel 3de stuk.

Naauwkeurige en bewezene beschrijvingen van de Runderpest zijn echter slechts van af het jaar 1710 voorhanden, sints welken tijd de ziekte de opmerkzaamheid der Regeringen van vele Europesche landen en van meerdere beroemde geneeskundigen tot zich heeft getrokken. De runderpest van 1710 is evenwel niet, zoo als men wel heeft gemeend, de eerste, die in Europa heeft geheerscht.

Volgens de naauwkeurig in het werk gestelde onderzoekingen is het gebleken, dat de runderpest in het jaar 1709 uit Tartarije over het grondgebied van Moskou naar Polen en van daar nog meer zuidwaarts door Podolie, Bessarabie en Kroatie in Dalmatie is gekomen. Dalmatische vee-handelaren, die met hun vee naar Sermeola, eene ongeveer twee mijlen van Padua gelegene plaats, trokken, lieten den 17 Augustus 1711 bij het aanbreken van den dag, op den naar Padua leidenden weg (Maestrina genaamd) een' zieken os achter, die, zonder dat de geleiders zulks hadden bemerkt in den tuin van den Graaf Trozano, Prins van Borromeo, Domheer van Padua, was geloopen en zich bij den stal had nedergelegd; door den Pachter van den Graaf gevonden, werd de os in een' met veel vee bezetten stal geplaatst, met het doel denzelven aan de eigenaars terug te bezorgen. Het dier stond van des morgens tot des namiddags omstreeks twee uren in dien stal, wanneer hetzelve naar het dorp Brentelle bij de eigenaars werd terug gebragt, die den os naar Padua bragten. — De Pachter had bemerkt dat de os ziek was. — Het gevolg daarvan was, dat niet alleen al het vee werd besmet, en de geheele stal, op eene koe na uitstierf, maar ook, dat de ziekte zich door voortdurende besmetting over geheel Middel en Beneden-Italie uitbreidde, bij welke gelegenheid dezelve in Padua en Rome

---

Camper, Lessen over de Veepest. — Ubbo Emmius, Rerum Frisiacarum Historia, Lugd. Bat. 1616. fol. pag. 150—170 seqq. en meer anderen.

door de beroemde geneesheeren Ramazzini en Lancisius werd waargenomen en beschreven.

De eerste noemde dezelve wegens een' daarmede verbonden pustuleus huiduitslag, de *heerschende pokziekte der Runderen*, (Poeckenseuche) terwijl de laatste een ander verschijnsel der ziekte als grond zijner benaming aannam en dezelve *Snotpest* (Rotzpest) noemde.

De ziekte breidde zich over Ferrara, den Kerkelijken Staat tot Napels uit, in welk koningrijk zij in weinige maanden over de 70000 stuks runderen deed vallen. Later drong zij door Milaan, Piémont, in Dauphiné, het Lyonnesche, Bourgogne, den Elzas, Duitschland en Braband tot in Holland door. In het Piémontessche alleen,alwaar zij in 1714 heerschte, werden meer dan 70000 stuks vee door dezelve aangedaan. Van daar verbreidde zij zich over het Zuidelijk Frankrijk, den Elzas en Holland, in welk laatste land bijna 300000 stuks runderen te gronde gingen 1), terwijl in Vriesland 2) bijna 40000 stuks en in Oost-Vriesland bijna 60000 stuks aan deze ziekte verloren gingen. In het gebied der stad Rome stierven van Augustus 1713 tot Mei 1714 volgens naauwkeurige lijsten 26252 stuks vee, terwijl dezelve in Engeland, alwaar zij uit Holland in 1713 was overgebragt, in weinige maanden geheel had opgehouden te bestaan. Engeland namelijk was de eerste staat, die den raad van Lancisius volgde en onmiddellijk tot de dooding van het besmette of verdachte vee overging; er werden onder de leiding van Dr. Barthes, 6000 stuks runderen gedood 3). — Door Podolisch slagtvee werd de ziekte naar Silezie gebragt; Oostenrijk ontving de ziekte

1) De beroemde Needham (Mémoire sur la maladie contag. des bêtes à cornes, Bruxelles 1770, pag. 10) was van oordeel dat deze vreesselijke ziekte in Nederland van zelve was ontstaan.

2) Volgens Outhof, in één jaar.

3) Zie Dr. A. Numan, Vee-artsenijkundig Magazijn. 3de deel, bl. 33. — Philosophical Transactions etc. — 1714. No. 373.

uit Hongarije, en van plaats tot plaats voortgaande rigtte zij hier de grootste verwoestingen aan.

Ter zelfder tijd dat de ziekte uit het Oosten in Europa indrong, trok dezelve ook over de noordwaarts gelegene landstreken, zoo dat zij door Lijfland en Koerland naar Pruissen, Pommeren, Mecklenburg, Holstein en andere kwam. Ook in Denemarken en andere noordelijke landen, was de verwoesting, die zij aanrigtte, zoo groot, dat menigmaal in geheele landstreken slechts enkele runderen overbleven. De toenmalige onbekendheid met den aard en de besmettelijkheid der ziekte, waardoor men naar geneesmiddelen tegen dezelve zocht, en alle policie-maatregelen verzuimde, droeg niet weinig bij tot de groote verwoestingen, die dezelve aanrigtte. De vooroordeelen dier tijden, in welke men het voor eene schande achtte, zich met het onderzoek van zieke en doode beesten bezig te houden, zoo wel als de weinige en ontoereikende kennis, welke de geneeskundigen van dien tijd, die zich daarmede bemoeiden, van de ziekten der dieren bezaten, begunstigden de uitbreiding en voortduur der ziekte niet weinig. Paulet berekent, dat in drie jaren van 1711 tot 1714, 1500000 stuks runderen aan de Pest in Europa zijn gestorven. Schwarzkopf neemt aan, dat in die drie jaren stellig negen tiende deel van het hoornvee is te gronde gegaan. Onder de vele beroemde mannen van dien tijd, die deze ziekte bijzonder tot het voorwerp hunner studie en navorsching maakten, waren in Italie Ramazzini en Lancisius de voornaamste. — Niettegenstaande de vele, hoewel vergeefsche, moeite, die men aanwendde tot het vinden van geneesmiddelen om de ziekte te genezen, zag echter laatstgemelde al spoedig in, dat het vóórkomen der besmetting en het uitroeijen der smetstof verre weg het zekerste was, om aan de voortgaande verwoestingen paal en perk te stellen, en het zijn zijne voorslagen, waarop de later bepaalde uitroeijings-maatregelen gegrond zijn. In Duitschland verzamelde toenmaals de Silezische arts Johannes

Kanold, met veel moeite en vlijt, berigten in over den gang en de verbreiding der smetstof, waarbij hij met juistheid bewees, dat de ziekte door middel van vreemd slagtvee uit Polen naar Silezie gebragt en alleen door besmetting verder was verbreid geworden; hij erkende daarom ook de strenge afzondering als het beste beveiligingsmiddel tegen deze vreesselijke ziekte. De beroemde Frederik Hoffmann (1716) daarentegen zocht de oorzaak der ziekte in giftige uitwasemingen van sloten, poelen of vochtige weiden, en verwachtte van de steeds vruchteloos gezochte geneesmiddelen de meeste hulp 1).

Ook in de jaren 1723, 1724, 1728, 1729 alsmede in 1731 schijnt de veepest wederom geheerscht te hebben; veel uitgebreider trad zij evenwel in 1740 te voorschijn en heerschte toen bijna onafgebroken tot 1756. Van Hongarije en Boheme uitgaande breidde de ziekte zich over Beijeren, Tyrol, Karinthie, Stiermarken, Italie en geheel Duitschland uit. In 1742 was de ziekte in Lotharingen, en een jaar later tot in het midden van Frankrijk doorgedrongen, terwijl zij in eene meer zuidelijke rigting van Zwaben door de kantons Bazel, Freiburg en Solothurn naar Franche-Comté en Dauphiné trok. In het noorden verbreidde zich deze vreesselijke ziekte van uit de Nederlanden over Denemarken 2), Zweden, Lijfland, Koerland en Polen. In 1744 kwam de ziekte, zoo men wil, in Zuid-Holland en het eerste op den 14 October te Hauwert, van waar dezelve naar Noord-Holland, Overijssel enz. oversloeg, en vooral in 1745 groote verwoestingen aanrigtte 3). Vries-

---

1) Ook Furstenau [1733], Nigrisoli [1749], Börner [1761] waren later nog van gevoelen dat de ziekte door luchtverschijnselen, staartsterren, koude winters, uitdampingen enz. ontstond, en droegen daardoor veel bij tot het verzuimen van policiemaatregelen, waardoor alleen de ziekte kan overwonnen worden.

2) Hier stierven alleen in 1745, 284827 Runderen.

3) Zie Veerman, Verhandeling. bladz. 32.

land verloor binnen één jaar van den 1 October 1744 tot 1 September 109597 stuks runderen zoo volwassen als kleiner vee. Volgens Leclerc verloor Holland in dit tijdperk in den tijd van drie jaren twee derde gedeelten van zijn vee 1). Paulet 2) zegt dat gedurende gemeld tijdperk 300000 Runderen zijn gestorven. Ook Engeland bleef daarvan niet verschoond, maar werd zij aldaar ten tweeden malen in 1745 uit Holland ingevoerd. Volgens Theobald 3) werd de ziekte namelijk door twee van hier gezondene witte kalveren, die tot kruising moesten dienen, aldaar aangebragt; in Londen werden dezelve ontscheept en naar het Graafschap Essex gebragt, van waar de ziekte zich spoedig verder verspreidde. Volgens Layard daarentegen werd dezelve door besmette huiden ingevoerd.

In Neder Oostenrijk werden van het jaar 1739 tot 1750 en van 1754 tot 1780 ieder jaar 1000 tot 5000 stuks

---

1) Groot was dan ook de algemeene verslagenheid en droefheid hier te lande; ook de godsdienst-leeraren beijverden zich om de menschen te troosten, op te beuren en aan te manen hun lot gelaten te verdragen. Van de vele gelegenheids-leerredenen, die gedrukt en algemeen verspreid werden, zijn er echter slechts drie ter mijner kennis gekomen, waarvan ik de titels alhier wil afschrijven: Joh. Bareuth, Boetpredikatie over de sterfte van het Rundvee, uit Sam. XXIV: 11—17. 1745 8°. 4de druk. Rotterd. bij J. Bosch. — A. van Gennip, Predicatie over de sterfte onder het Rundvee. 1745. 4°., Breda bij W. Goetzee. — H. Ravestein, de ijzeren staf van Gods landverwoestende plage, in de verschrikkelijke pestkwale en woedende sterfte onder het Rundvee enz. uit Jerem. VII: 16—20, en XIV: 19—21. 1745. 8°. Amst.

2) Tom. 2, p. 229.

3) Delafond, Handb. der Veterinär Sanitäts Poliz. a. d. Franz. d. Dittweiler. 1839. S. 70. — Hering, das Rindvieh, u. s. w. a. d. Englis. 1838. S. 432.

door de ziekte weggesleept 1). In Boheme en Moravie, verwoestte zij den veestapel bijna 22 achtereenvolgende jaren. Gedurende dit tijdperk was dezelve over vele landen van Europa verbreid, doch kreeg zij vooral in 1757 de overhand. De ziekte was door slagtvee uit de Ukraine, hetwelk de Russische armée volgde, naar Pruissen gebragt en breidde zich over Lijfland, Pommeren, Mecklenburg, Sleeswijk en Saksen uit. In 1756 was zij in Oostenrijks-Vlaanderen, het land van Luik enz. aanwezig. — In 1765 was de ziekte, van de Turksche grenzen uitgaande, in Hongarije gedrongen en rigtte zij in de lager gelegene streken der Theiss en Maros zeer veel nadeel aan; zij strekte hare verwoestingen tot aan de grenzen van Oostenrijk uit, verbreidde zich van daar over Boheme en Silezie en bereikte zelfs de hooger gelegene dorpen van het Reuzengebergte. In de eerstvolgende jaren werden de landen aan de Noord- en Oostzee en geheel Neder-Duitschland daardoor aangedaan. Reeds in het jaar 1766 had de ziekte in den omtrek van Haarlem geheerscht, drong van daar in de Provincie Groningen en Vriesland door en bereikte in 1769 Vlaanderen. Ook in de jaren 1770 tot 1772 waren hare verwoestingen zeer groot, alleen in Lijfland en Esthland vielen over de 60000 stuks Rundvee, in Holland alleen 300000 stuks 2). In het laatst gemelde land bleef de ziekte tot 1776 met zulk eene woede aanwezig, dat dit door de vee-fokkerij vroeger zoo bloeijend land grootendeels van zijnen veestapel werd beroofd. Dit vreesselijk heerschen der ziekte bewoog toenmaals de Hooge Regering aldaar, op de ontdekking van een specifiek geneesmiddel tegen de

---

1) Volgens Adami doodde de ziekte aldaar jaarlijks van 4000 tot 6000 stuks Runderen.

2) Alleen tusschen den 1 April 1769 en den 31 Maart 1770 stierven in de gemelde provincie, 160228 stuks Runderen. (Scheltema, Geschied- en Letterk. Mengelwerk. 1823, 3de deel 2de stuk, bl. 245 in de noot.)

zelve een' zeer hoogen prijs te stellen 1), welke prijs evenwel door niemand behaald werd. In Frankrijk werd de ziekte in dien tijd door Sauvage, Courtrivron 2) en anderen waargenomen en beschreven, terwijl in Holland de Haan, Ouwens, van Velse en Westerhof de ziekte van 1745 naauwkeurig beschreven en ook Metelerkamp, Leclerc en anderen dezelve waarnamen. In Duitschland werdt dezelve vooral door Mauchart 3) nagegaan.

De naauwkeurigste waarnemingen en opmerkingen hebben in latere tijden Vink en de groote Camper te boek gesteld; ook de beroemde Engelman, maakte zich door zijne proeven en de beschrijving der ziekte van 1756 en 1757 verdienstelijk, terwijl Nozeman, Kool en Tak daarover in 1755 schreven. Ook hielden zich nog andere mannen als Sandifort, Grashuis, Ten Haaff, Schwencke, Alta, Veerman en meerdere, hier te lande, met navorschingen omtrent deze ziekte onledig. —

In het zuidelijk Frankrijk heerschte de ziekte vooral in den winter van 1775 en ontblootte Gascogne en Guyenne van al het hoornvee; ook de omstreken van Calais, het Boulonnesche, Artois enz. hadden veel van deze ziekte te lijden; te gelijk tijd breidde zij zich ook in Normandie en van Holland uitgaande in Vlaanderen uit, alwaar dezelve door Vicq d'Azyr werd nagegaan en beschreven. De grootste verwoestingen, die de ziekte van 1777 tot 1779 aanrigtte, heeft Abilgaard opgeteekend, en die in eenige streken van Oostenrijk Adami. In een enkelen kreits in Stiermarken vielen van Maart tot aan het einde des jaars 1780

---

1) Bij plakkaat van den 15 April 1769 werden 10000 caroli guldens daarvoor uitgeloofd. In 1776 loofde Pruissen 1000 ducaten voor de ontdekking uit.

2) Te vinden in de Mémoires de l'académie des sciences, 1745 en 1752.

3) De lue Vaccarum Tubingensis. 1745.

bij de 10000 stuks runderen. Bij deze Epizoötie had de ziekte aan de Kroatische grenzen haren oorsprong genomen. Ook Nederland had gedurende gemelden tijd zeer veel van de ziekte te lijden, en om een denkbeeld te geven van de hevigheid waarmede de ziekte aldaar woedde, moet alhier worden vermeld, dat volgens naauwkeurig daarvan opgemaakte lijsten alleen in de provincie Noord- en Zuid-Holland van den 1 April 1769 tot den 1 April 1782, dus in een tijdsverloop van drie jaren, 395933 stuks runderen stierven 1). — De toenmalige verre verbreiding der ziekte en de lange duur derzelve laten reeds vermoeden, hoe ontoereikend de daartegen aangewende maatregelen waren. De drang der omstandigheden, de oorlog, veroorzaakte, dat in geheele landstreken niets tegen de ziekte werd aangewend; eindelijk had de ziekte langzamerhand eene zoodanige uitbreiding bekomen, dat geen der vee-artsenijkundige policie-maatregelen daartegen meer konde worden aangewend, en eene regelmatige vernietiging derzelve niet was te hopen. Het waren deze hoogst bedroevende omstandigheden, die de toen ter tijd, en ook nog later meermalen beproefde *inenting* 2) der ziekte regtvaardigen kon-

---

1) Zie Nieuwe Genees-, Natuur- en Huishoudkundige Jaarboeken. 1783. 2de deel, 2de stuk, bl. 80.

2) De inenting der Veepest is het eerste in Engeland in het werk gesteld door Dosdon en Layard, daarna in het Brunswijksche in 1746, in Noord-Holland in 1755, in 's Hage door Schwencke in 1757, en in het zelfde jaar te Londen. In Groningen werd de inenting het eerste door Alta en daarna door Camper en van Doeveren [zie Camper, Lessen enz. bl. 81] met een gunstig gevolg verrigt. — Geert Reinders, ontdekte het eerst, dat de inenting vooral dan met een hoogst gelukkig gevolg werd bekroond, wanneer die geschiedde aan kalveren van gebeterde koeijen, zoo lang dezelve nog niet in de lucht zijn geweest. [Zie zijne waarnemingen en proeven, Gron. 1776 en zijn' brief aan Camper en Munniks van 22 December 1774, in welk laatste geschrift hij het eerst zijne ontdekking mededeelt].

den; — men geloofde namelijk daardoor een gedeelte van het nog overige vee aan de verwoesting der ziekte te onttrekken en de algemeene landplaag te verminderen. In de Nederlanden, in Duitschland en in Denemarken werd dezelve met verschillende, doch grootendeels ongunstige uitkomsten aangewend. — Het gelukkigste viel de uitdelging der ziekte in Picardye uit onder de leiding van Vicq d'Azyr, met behulp der gewapende magt en in het jaar 1771 in Oostenrijks Vlaanderen, alwaar Lecat, door het snel dooden van 400 stuks runderen, de provincie van die plaag bevrijdde. Met een goed gevolg werd deze handelwijze (het doodslaan) ook in Engeland door Layard 1) in het werk gesteld. Ook in Zwitserland had zulks een goed gevolg 2). In Sleeswijk en Holstein daarentegen wilde men de ziekte door inenting en de aanwending van geneesmiddelen meester worden, dat evenwel niet gelukte, maar waardoor 143160 stuks runderen verloren gingen. Jutland beveiligde zich geheel voor de ziekte, door een streng en met beleid aangewend cordon. Onvermoeid, hoewel vruchteloos, zocht men steeds na een redding aanbrengend geneesmiddel, en door de vele geschriften, die in dien tijd over de runderpest handelende in het licht verschenen, en die thans grootendeels der vergetelheid zijn overgegeven, werd veel algemeen bekend, wat tot eene nadere naauwkeurige kennis der ziekte kon bijdragen. De inenting vooral verschafte eene gunstige gelegenheid tot het naauwkeurig waarnemen der verschijnselen; men werd daardoor met de wegen en geleiders, waardoor de smetstof kon worden verbreid, nader bekend, en men bekwam daar-

---

1) In de Philosophical Transactions. 1780, Vol. LXX, bij uittreksel medegedeeld in de Genees-, Natuur- en Huishoudk. Jaarboeken. 1781. bl. 47, geeft de schrijver verslag van de gunstige uitkomst.

2) Originalien über Gegenstände der Staatsoekonomie u. s. w., 1807. S. 151.

door eenen schat van ondervinding, welker in achtneming zeer veel tot verhoeding der aansteking of besmetting kon bijdragen.

In het jaar 1784 kwam de ziekte plotselings wederom in Italie te voorschijn, waarheen dezelve door slagtvee uit Hongarije en Turkije was overgebragt. In een' zeer verschillenden graad van uitbreiding duurde zij aldaar meerdere jaren achter elkander en kwam in 1787 weder in Duitschland. Ook Nederland bleef daarvan niet verschoond, ofschoon om dezen tijd merkelijk minder runderen omkwamen dan vroeger, en de ziekte niet die uitbreiding bekwam 1). In de volgende jaren was de ziekte afwisselend in Gallicie, Hongarije en Moravie aanwezig. In de krijgszuchtige jaren 1793 tot 1801 verkreeg de ziekte wederom eene groote uitbreiding. — Reeds in het jaar 1793 werd dezelve door Hongaarsche slagt-ossen, die zich in het gevolg van het Oostenrijksche leger bevonden, in Lombardije gebragt. In 1794 bereikte zij het aan vee zoo rijke Piëmont, alwaar zij in drie jaren tijds 3 tot 4000000 stuks runderen doodde 2). Korten tijd daarna was de ziekte door het overige Italie en door Zwitserland verbreid, zelfs de hooge Alpen in den omtrek des Montblanc's en der Isère ontgingen hare verwoestingen niet. In 1795 leed Duitschland buitengewoon veel door de Runderpest. Door den oorlog kwam dezelve in dat jaar het eerste in het zuidelijk Duitschland en in het volgende jaar naar Frankrijk; zij heerschte hevig

1] Men kan het aanwezig zijn der Runderpest in ons land gevoegelijk in drie tijdperken verdeelen, waarin zij de grootste verwoestingen heeft aangerigt, als van 1713 tot 1719, van 1741 tot 1756 en van 1768 tot 1786. Vooral in het laatste tijdvak was de sterfte verbazend. Zie J. Kops, Magazijn van Vaderl. Landbouw. Haarl. 1804, 1ste deel, bl. 33. Scheltema, t. a. p., bl. 244. A. Numan, Vee-artsenijk. Magazijn, 1ste deel, bl. 68.

2] Volgens Buvina. — Zie Delafond, Handb. der Vet. San. Poliz. u. s. w., S. 63.

onder de slagt-ossen, die tot de Fransche legers behoorden, welke aan de Sambre, de Maas, den Rijn en de Moezel gelegerd waren. — In 1796 werd de ziekte door den beroemden Hoogleeraar Brugmans in de landen tusschen Maas en Waal en den lande van Cuijk waargenomen 1). Ook in het kwartier van Nijmegen openbaarde zich de ziekte op den 20 December 1796 2).

In het Ausbachsche vielen in 1796 over de 9000 runderen; in het Wurzburgsche bij de 25000. Wurtemberg verloor over de 26000 stuks; terzelfder tijd woedde de ziekte in Boven-Italie. In Beijeren, Frankenland, Baden, Hessen en den Palts, duurde de sterfte tot het jaar 1801 bijna onafgebroken voort. Vooral in het jaar 1800 leden Oostenrijk, Hongarije, Polen, Pruissen en Saksen zeer veel, en zoo was dan aan de Po, aan den Rijn en aan den Donau de sterfte algemeen. — Boheme verloor van 1799 tot 1801 over de 50000 stuks vee. — De voornaamste in dezen tijd gemaakte waarnemingen en proeven zijn door Reich, Pessina, Metzler, Frank, Walz en anderen beschreven en geboekt. — Doch het zoeken en aanprijzen van eene menigte geneesmiddelen tegen deze ziekte veroorzaakte, dat de ware en eenigste reddingsmiddelen, die alleen in strenge policie-maatregelen te vinden waren,

1) De Hoogleeraar Brugmans had de ziekte op last der Hooge Regering, onderzocht. — Het Rapport door hem daarvan opgemaakt gaf aanleiding tot verschillende geschriften, [als onder anderen een van Le Francq van Berkheij], die dat rapport hevig aanvielen. — Men wilde namelijk, en zoo het schijnt met eenigen grond, dat die ziekte geenszins de Runderpest was, maar tot het miltvuur moest worden gerekend. Sommige beweren ditzelfde, hoewel met veel minder grond van waarschijnlijkheid, van de ziekte, die in 1813 en 1814 in en om Utrecht regeerde. [Zie Heilbron. Verh. over de kenteekenen van de ware Runderpest enz. 1845].

2) Zie R. Forsten, de Vee-pest enz., Arnhem 1797.

grootendeels verzuimd, of niet met die klem en kracht werden in het werk gesteld, als tot bereiking van het groote doel noodzakelijk was.

Sedert dien tijd heeft de Runderpest nog meermalen geheerscht, inzonderheid was dit in de, aan oorlog rijke, jaren van 1805 tot 1809 het geval. Gedurende den oorlog van eerstgemeld jaar verkreeg de ziekte wederom eene groote uitbreiding. In 1806 en 1807 was dit in Pruissen het geval; de Runderpest strekte zich van Pruissisch-Lithauen tot in Silezie en in Koermarken uit, en zette hare verwoestingen nog in het jaar 1808 in verschillende landen voort. Op eene grondvlakte van niet meer dan 20 vierkante mijlen (40 uren) gingen in Neumarken bij de 10000 stuks rundvee te gronde. In Oost-Pruissen was het verlies het grootste, alwaar de schade door de Runderpest veroorzaakt die van den oorlog verre overtrof. — Gedurende den veldtogt van 1809 verscheen de ziekte op nieuw in de Oostenrijksche Staten, en verbreidde zich door middel van het slagtvee, dat de marcherende troepen volgde, door Boheme, Moravie, Silezie en Oostenrijk; zelfs werd de ziekte midden in den vrede in het jaar 1811, volgens Kausch, door Podolisch slagtvee naar Neder-Silezie gebragt, alwaar door de veemarkten bijna 150 dorpen door dezelve werden aangetast.

Bij den terugtogt der Franschen uit Rusland in 1812 volgde het leger eene groote menigte Podolisch, Moldavisch en Hongaarsch slagtvee, en dit verbreidde op alle plaatsen van deszelfs doortogt de ziekte, waardoor zij ook, als de gewone geleidster der krijgstogten, uit het noordelijk en oostelijk Europa zijnde, in het jaar 1813 in geheel Duitschland, zelfs tot in den omtrek van Berlijn, verspreid werd; vooral werden Silezie, Mecklenburg, Holstein en Sleeswijk door dezelve aangedaan. — Van Duitschland uitgaande werd de ziekte met de Hongaarsche en Poolsche kudden slagtvee der verbondene legers in het jaar 1814 naar Frankrijk en de Nederlanden gebragt. Men wil, dat dezelve toen het naaste uit Munsterland, alwaar zij groote verwoestingen

had aangerigt, is gekomen op een' stal te Dinxperlo, in het Graafschap Zutphen, doch is zij aldaar door de tijdige voorziening en de krachtige tusschenkomst van de kommissie van Landbouw in dat gewest, en de dadelijke geheele afzondering van den besmetten stal gestuit, zoodat aldaar slechts vier Runderen zijn gestorven 1). In 1813 en 1814 ontstond de Runderpest, voor de laatste maal hier te lande, in en om de stad Utrecht, alwaar de ziekte bij den doormarsch der Russische en Pruissische legers door dit laatste werd overgebragt. Door de krachtdadige maatregelen, door de kommissie van Landbouw in die provincie, tot stuiting der ziekte genomen en het dooden van 330 stuks Runderen gelukte het spoedig de ziekte geheel uit te roeijen. Het was bij deze gelegenheid, dat de wet van den 26 December 1799, waarbij het onverwijld dooden der zieke en besmette of verdachte Runderen wordt gelast, voor het eerste bij ons te lande werd in het werk gesteld. De Hoogleeraar Wttewaal, toen lid der kommissie van Landbouw, onderscheidde zich daarbij vooral, door zijnen buitengewonen werkzaamheid en ijver 2).

Volgens de berigten van Girard, Huzard, Gohier en anderen, heeft de ziekte in het jaar 1814 rondom Parijs groote schade aangerigt; ook de schoone kudde ongehoornd Rundvee te Rambouillet werd een offer der ziekte. In het algemeen heeft de ziekte in Frankrijk op eene moorddadige wijze om zich heen gewoed, hetgeen des te gemakkelijker was, daar men de ziekte in het begin niet kende en eerst, nadat dezelve groot nadeel had aangerigt, op hare besmettelijke eigenschap opmerkzaam werd, en ook toen nog de

---

1) Zie Staat van den Landbouw in het Koningrijk der Nederlanden voor 1813, bl. 37 en 38. — Scheltema, t. a. p. bl. 7 in den noot.

2) Zie Staat van den Landbouw voor 1814. — Scheltema, t. a. p. Dr. A. Numan, Vee-artsenijk. Magazijn, 1ste deel, bl. 70 en 72.

alleen hulp aanbrengende strenge policie-maatregelen niet behoorlijk in aanwending bragt. In Frankrijk begon de eerste besmetting door het vreemde vee, terwijl naderhand de uitbreiding door het inlandsche besmette vee zelve werd veroorzaakt, dat in de handen der Kozakken gevallen was en het leger moest volgen. In de landstreken, waar geene troepen der verbondene mogendheden verspreid waren, gelukte het door een streng opzigt de ziekte te weren, terwijl dezelve daar, waar zij eenmaal was uitgebroken, gedurende een' langen tijd aanwezig bleef, zoodat zij zelfs in sommige streken tot in 1816 voortduurde. Ook in vele gedeelten van Duitschland, Pruissen en Oostenrijk was de ziekte nog om dezen tijd aanwezig, deels als een overblijfsel van de in 1813 ingedrongene besmetting, deels door nieuwe mededeeling derzelve door Podolisch en Bessarabisch slagtvee, dat de verbondene legers volgde en de kiem der ziekte hier en daar verspreidde.

Gedurende de volgende 10 of 12 jaren, toen de algemeene gezondheids toestand zich gunstiger dan vroeger voordeed, verscheen ook de runderpest zeldzamer. In het jaar 1826 werd dezelve door Ukrainsche ossen naar Lijfland en Esthland overgebragt en werd daardoor in het Psowsche gouvernement de veestapel bijna geheel uitgeroeid. Het schijnt, dat de groote hitte en droogte van het jaar 1827, waarin bronnen en waterbakken uitdroogden, het gras deed verdorren en het steppen-vee, aan gebrek van voedsel en drinkwater overgegeven, het veelvuldiger ontstaan der ziekte begunstigde. In den herfst van 1827 brak de ziekte in Koerland uit, en omstreeks denzelfden tijd werd zij door Podolisch vee naar Opper-Silezie, het gebied van Krakau en naar meerdere streken van Gallicie gebragt. Gedurende den laatsten Russisch-Turkschen oorlog in de jaren 1827 en 1828 verkreeg de Runderpest eene grootere uitbreiding in het zuidelijk Rusland; zij was gelijktijdig aanwezig in Bessarabie, Moldavie, Wallachye, Volhynie, Podolie, trok de Pruissische en Oostenrijksche grenzen over, en werd alzoo

door koppels slagtvee naar Polen en Silezie gebragt; van daar verbreidde zij zich door Pruissen en Saksen, zelfs tot in het binnenste der Oostenrijksche Monarchie. Van de eene zijde was de ziekte, van de grenzen van Moldavie uitgaande, door de Bukowina, Gallicie, naar Silezie, Moravie en Boheme gekomen, en van de andere zijde uit Wallachije en Zevenbergen in het Bannaat en Hongarije ingedrongen, en van hier door Hongaarsch slagtvee naar meerdere streken der Neder-Oostenrijksche grenzen en zelfs tot in de omstreken van Weenen overgebragt. — Hoewel de ziekte in den loop van het jaar 1828 grootendeels werd overwonnen en uitgeroeid, had dezelve evenwel in dien tijd aanaanmerkelijke verwoestingen aangerigt. — Hongarije had 30000, Moravie 9000, Gallicie 12000 stuks vee verloren. Boheme en de overige Duitsche Staten waren grootendeels verschoond gebleven.

Niettegenstaande de streng in aanwending gebragte veeartsenijkundige policie-maatregelen, brak evenwel de ziekte nog herhaalde malen in de jaren 1829 en 1830 op meerdere punten van de uitgestrekte noordoostelijke grenzen der Oostenrijksche Monarchie uit, zoodat dezelve op nieuw tot in Moravie doordrong, alwaar dezelve evenwel door de naauwkeurige naleving der bestaande voorschriften en de krachtige werkzaamheid der regering spoedig onderdrukt werd. Door Boheemsch slagtvee werd de ziekte in Saksen gebragt, doch hier door de krachtige maatregelen onder de leiding van den Hoogleeraar Prinz spoedig onderdrukt 1). In 1831 en 1832 was de ziekte in het regerings-district Bromberg aanwezig. — In het koningrijk Illyrie, vooral in de provincie Krain, was de ziekte, die door Hongaarsch slagtvee was ingevoerd, in den naherfst van het jaar 1830 aanwezig; zij werd alhier evenwel door krachtige maatregelen en eene bijzonder strenge afzonde-

---

1) Zie Renner, Abhandlungen u. s. w., Jena 1844, S. 2.

ring der besmette landstreken, met een gering verlies, zeer spoedig en gelukkig onderdrukt. Niettegenstaande dit alles had evenwel de ziekte in de laatste tien jaren niet opgehouden, zich binnen de grenzen van het Oostenrijksche keizerrijk, dan hier, dan daar, dreigend te verheffen, en vorderde daarom steeds de opmerkzaamheid der regering en de aanwending van policie-maatregelen. Bij de groote, uit ontelbare stukken hoornvee bestaande kudden Podolisch, Bessarabisch en ander steppen-vee, hetwelk over de grenzen der Oostenrijksche Monarchie gevoerd werd, om door Gallicie en Silezie naar Moravie naar de groote veemarkten van Olmütz te komen, kwamen dikwijls ziekte-gevallen voor, die wegens hun zacht beloop en door de sluwheid der vee-handelaren, zelfs met de grootste opmerkzaamheid niet konden opgespoord worden; was de ziekte eenmaal onbekend voorhanden, des te zekerder was dan de gelegenheid tot verspreiding van de gevaarlijke ziekte-smetstof, zoodat in de provincie Moravie en vooral in de omstreken van deze gevaarlijke vee-stapelplaats dikwijls genoeg pestgevallen voorkwamen of ook wel op verre van daar verwijderde plaatsen voorvielen, iets wat stellig de treurigste gevolgen na zich gesleept zoude hebben, wanneer niet de onafgebrokene zorg der regering daarheen gerigt was, om elk op zich zelf staand ziekte-geval met kracht te behandelen, en alzoo eene verdere uitbreiding der ziekte te voorkomen 1).

In het laatst van het vorige jaar (1844) brak evenwel de vee-pest in Oostenrijk met woede op nieuw uit; ook in Rusland en Bessarabie vertoonde zich de ziekte en heeft zich van daar naar Moravie, Opper- en Neder-Oostenrijk,

---

1) Volgens Renner [t. a. p. S. 2] is de groote uitbreiding, die de ziekte in 1829 en 1830 in de Oostenrijksche Staten verkreeg, alleen aan de krachtelooze en met nalatigheid in aanwending of uitvoering gebragte policie-maatregelen toe te schrijven.

Boheme, Polen en Gallicie verbreid. — In Boheme en Gallicie rigtte zij de meeste verwoestingen aan, ofschoon dan ook lang zoo vreesselijk niet als in vroegere tijden, daar in eerstgemeld land slechts 1200 stuks runderen stierven 1); zelfs in Weenen hadden zich ziekte-gevallen vertoond. Dadelijk werden door de regering de noodige maatregelen in het werk gesteld om den voortgang der ziekte te stuiten, als afsluiting der besmette landstreken van de niet besmette, het verbieden van het vervoeren van alle voorwerpen, die slechts eenigzins als vervoermiddels of dragers der smetstof worden beschouwd, en eindelijk het dooden van al het vee op de stallen, waarin zich ziekte-gevallen hadden voorgedaan. Wel is volgens latere berigten de Runderpest in vele der besmette plaatsen aan het verminderen, en schijnt de vrees voor eenen algemeenen togt der ziekte door Europa verdwenen te zijn, maar is men evenwel allerwege zeer op zijne hoede geweest, zoo dat de meeste landen reeds strenge maatregelen van voorzorg hebben genomen 2). Volgens officiele rapporten was de Runderpest in Januarij 1845 nog in Saksen en Boheme aanwezig 3), en volgens berigten uit Alexandrie 4) is de ziekte ook in Egypte uitgebroken; zij heeft zich aldaar, zoo men wil, het eerste in Manzura vertoond, en zich zoodanig uitgebreid, dat in Beneden Egypte reeds 9000 Runderen zijn gestorven; de Onderkoning heeft de strengste maatregelen

---

1) Nederlandsche Staatscourant van 31 December 1844, N°. 312.

2) Zie onder anderen, wat Beijeren, Wurtemberg en Baden betreft, de Nederl. Staatscouranten van den 4 Januarij 1845, N°. 4, van den 6 Januarij 1845, N°. 6 en van 27 Januarij 1845, N°. 23, waarbij zeer strenge maatregelen van voorzorg worden bevolen. Dezelfde courant van den 10 Januarij 1845, N°. 10, deelt de verordeningen mede, genomen in Pruissen, om het indringen der veepest te voorkomen.

3) Nederl. Staats courant van den 27 Januarij 1845, N°. 23.

4) Utrechtsche courant van den 31 Januarij 1845, N°. 14.

genomen tegen de verdere verbreiding der ziekte, die evenwel, zoo het schijnt, met geen gunstig gevolg zijn bekroond, dewijl volgens latere berigten de ziekte aldaar zich meer uitbreid en grootere verwoestingen aanrigt.

Het verlies, dat de Europesche Staten door de Runderpest geleden hebben, grenst aan het ongeloofelijke; Dr. Faust 1) schat, volgens geenszins overdrevene berekeningen, het verlies aan hoornvee, dat alleen Duitschland van het jaar 1711 tot aan het einde der 18e eeuw door deze ziekte heeft geleden op 28 millioenen stuks runderen. Het verlies, dat Frankrijk en Belgie van het jaar 1713 tot 1796, door de Runderpest geleden hebben, wordt door hem op 10 millioenen stuks Runderen begroot, terwijl dat van geheel Europa door hem op 200 millioenen stuks wordt geschat. Will 2) begroot het nadeel aan geldswaarde, dat de Runderpest, alleen gedurende den Franschen oorlog tot 1798 veroorzaakte, op 90 millioenen guldens, ieder Rund slechts op 30 guldens gerekend, hetgeen voorzeker niet overdreven is.

Uit het hiervoor medegedeelde geschiedkundig gedeelte der Runderpest volgt volgens Lorinser:

1°. Dat de Runderpest altijd van uit het Oosten komende naar het Westen trekt, en alzoo tot ons komt.

2°. Dat hare verwoestingen zeer groot zijn. En

3°. Dat de ziekte zich in Europa, volgens de tot hiertoe gemaakte waarnemingen, heeft uitgestrekt van tusschen 40° en 60° Noorderbreedte en 15° en 70° Oosterlengte.

---

1) C. B. Faust, über die Rinderpest u. s. w., Leipsig 1797, S. 36.

2) Bemerkungen über die Rinderpest, München 1799, S. 18, aangehaald bij A. Numan, Vee-artsenijk. Mag. 1ste deel, bl. 68.

NEDERLANDSCHE LITTERATUUR

OVER

DE RUNDERPEST.

1. *Voort.* (*Abraham Samuel van der*) Missive geschreven uit Loosduinen? aan een vriend, consernerende de grasserende Veesterfte, onder het Rundvee in ons lieve vaderland. Leiden. 1716. 4°.
2. Schadelijke Veepest, ontstaande sedert 1711 in Italien, Duitschland en Zwitserland, en die in deeze Nederlanden zo jammerlijk heeft gewoed enz. door *A. Maubach.* Amst. bij Joh. Oosterwijk. 1719. —
   Is eene vertaling van de werken van *Ramazzini* en *Lancisius.*
3. Remedien tot wegneming van de besmettelijke ziekte onder het Rundvee, zoo als dezelve bij den Prefekt, Professoren en Doctoren in de Medicijnen te Brussel zijn opgegeven, en waarvan de vier laatste met het uiterste succes zijn geappliceerd geworden. 's Hage, gedrukt op de Landsdrukkerij. 1744.
4. Eenige behoedmiddelen tegen de Veesterfte. Leijden bij Luchtmans. 1744.

Uitgegeven door de geneeskundige faculteit der Leidsche Hoogeschool op aanzoek der Staten van Holland.

Ook te vinden in den *Europ. Mercurius* van het jaar 1744, 2de deel, bl. 302—304.

5. *Mijlius.* (*W.*) Natuur- en geneeskundig berigt omtrent de ziekte en sterfte van het Rundvee. 1744.

6. Geneeskundige Verhandeling over de ziekte onder het Rundvee en de middelen om dezelve te genezen. Amst. bij J. Graal. 1744.

7. Verhandeling der tegenwoordige ziekte en sterfte van het Rundvee, door *A. de Haan*, *W. Ouwens*, *N. Westerhof*, en *C. H. van Velde*. 8°. 's Hage 1745.

8. Ontdeckinge van een groot geheim ter genezinge van het Rundvee. 8°. Amst. 1745.

10. Missive uit *Emckendorff* in het Holsteinsche aan de Hoog Mogende Heeren Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden gezonden in dato 8 Julij 1745. — In het Hollandsch vertaald en op de landsdrukkerij te 's Hage uitgegeven.

11. *Marchant.* (*J.*) Nagalm over de Vee-ziekte. Haarl. 1745.

12, *Metelerkamp.* (*E.*) Raad ter afwendinge van de Pest onder het Rundvee. Rott. bij N. Bijl. 1748. 4°.

13. Ordonnancie op bevel van Z. M. den Koning van Pruissen in dato 13 Augustus 1749 gepubliceerd, vertaald in het Nederduitsch en op de Landsdrukkerij te 's Hage uitgegeven.

14. Saamensprake over de sterfte onder het Rundvee. 8°. Utrecht (1754).

15. *C. Nozeman*, *A. Roskam Kool* en Dr, *J. Tak*, Proefnemingen over de uitwerkingen van de inënting der besmettelijke ziekte in het Rundvee. 8°. Amst. 1755.

16. *Nozeman.* (*C.*) Eerste proefneminge omtrent de uitwerking der inentinge van de besmettelijke ziekte van het Rundvee. Amst. bij K. van der Sijs en K. de Vries. 1755. 4°.

17. *Schwencke.* (*M. W.*) Proeven op het Vee door Inenting. In een brief medegedeeld aan een vriend en geplaatst in het *Bremische Magazin zur Ausbreitung der Wissenschaften, Kunste und Tugend, mehrentheils aus den Englischen Monatschriften,* 1er Band, N°. 47, S. 406. 1757.

18. *Alta.* (*Eelko.*) Verhandeling over de natuurlijke oorzaken der ziekte onder het Rundvee en derzelver langere duuringe als te voren, waarin zeer waarschijnlijke redenen gegeeven worden van vreeze, dat deze ziekte eene Landziekte zal blijven, en daarom de inenting derzelve van kalvens en jonge beesten, als het beste middel, tot voorkooming van de kwaade gevolgen dezer ziekte, en te gelijk als zeer nuttig en voordeelig, wordt aangepreezen. Gaande vooraf twee vertoogen, gezonden aan de Hollandsehe Maatsehappij der Weetensehappen, ter beantwoording eener vraag over deeze stoffe in 1759 voorgesteld, en in 1760 herhaald. Leeuwarden bij W. Wigeri. 1764. 8°.

In de Vaderlandsehe Letteroefen. 5de deel 1ste stuk, 1765. bl. 529 beoordeeld.

19. Berigt aen de Landlieden, ofte korte Verhandeling over de besmettetijke ziekte van het Hoornvee. Antwerpen 1768. 8°.

20. *Alta.* (*Eelko.*) Nodige raadgeevingen aan overheden en ingezetenen, dewelke in het bijzonder voor den boer in deeze akelige omstandigheden, waarin het vaderland zig door de ziekte van het Rundvee thans bevind, van veel nut kunnen zijn. Leeuwarden bij H. A. de Chalmot. 1769. 8°.

21. *Veerman.* (*W. L.*) Verhandeling over de thans woedende Smetziekte onder het Rundvee, den landman en veehouder ter ernstige betrachting voorgesteld. Maassluis bij N. van den Burgh en te Leiden bij J. H. van Damme. 1769. 8°.

Een verslag van dit werkje vindt men in *E.*

Sandifort, Natuur en geneesk. bibliotheek, 6de deel, 4de stuk, 1770, bladz. 891—896.

22. *Veerman.* (*W. L.*) de schrijvers der nieuwe vaderl. letteroeffeningen, openlijk en vrijmoedig beantwoord, in opzigt tot hunne personele en schimpvolle oordeelvelling over het werkje: «Verhandeling over de thans woedende Smetziekte, enz. 1770. 8°.

23. Brief aan *Tideman* over de ziekte van het Rundvee. Groningen. 1769. 8°.

24. *Van Doeveren.* (*G.*) Raadgevinge om de inëntinge der ziekte van 't Rundvee op eene gemakkelijke, onkostbare en voordeelige manier te doen, uit eigene ondervinding opgemaakt. Groningen bij J. Bolt. 1769. 8°.

Een Verslag van dit werkje is geplaatst in *E. Sandifort*, Natuur en geneesk. bibliotheek, 6de deel 2de stuk, 1769, bladz. 436—442.

25. *Camper* (*P.*) en *Munniks.* (*W.*) Voorlooper van waarnemingen, omtrent den uitslag van de inentinge der besmettelijke veeziekte op 112 hokkelingen. Leeuw. bij H. A. de Chalmot, 1769. 8°.

Een verslag van dit werk is te vinden in *E. Sandifort*, Natuur en geneesk. bibliotheek, 6de deel 1ste stuk, 1769, bladz. 196—200.

26. *Camper.* (*P.*) Lessen over de thans zwevende Veesterfte, openlijk gehouden in het theatrum anatomicum te Groningen, den 10, 11, 13 en 14 van Sprokkelmaand in den jaare 1769. Met platen. Leeuwarden bij H. A. de Chalmot. 1769. 8°.

Een verslag van dit werk vindt men in *E. Sandifort*, Natuur en geneesk. bibliotheek, 6de deel 1ste stuk, 1769, bladz. 185—195.

Dit werk is in het Hoogd. vertaald door Dr. *Lange*: Vorlesungen über das heutige herumgehende Viehsterben. Mit Kupfern. Copenhage 1771. 8°.

27. *Ten Haaff.* (*G.*) kort vertoog nopens den aard der tegenwoordig woedende ziekte en sterfte der Runderbeesten, mitsgaders een op reden steunend, en door de ondervinding beproefd middel ter genesinge voorgesteld. Rotterdam bij R. Arrenberg. 1769. 8°.

Een verslag van dit werk is geplaatst in *E. Sandifort*, Natuur en geneesk. biblioth, , 6de deel 4de stuk, 1770, bladz. 897—899.

28. Voorstel van de thans grasseerende Veeziekte. Gron. 1769. 4°.

29. De sterfte van het Rundvee dichtmatig beschouwd en op neêrlandsch inwoonderen toegepast. 's Hage 1769. 4°.

30. *Vink.* (*H.*) Lessen over de Herkaauwing der Runderen, en tans woedende Veeziekte, gehouden op het theatrum anatomicum der stad Rotterdam, den 27, 28, 30 en 31 October 1769. Met platen. Rotterdam bij R. Arrenberg. 8°.

Een verslag van dit werk vindt men in *E. Sandifort*, Natuur en geneeskundige bibliotheek, 8ste deel 2de stuk, 1771, bladz, 422—424.

Het werk zelve is in het Hoogd. vertaald: *Vink*, Vorlesungen über das Wiederkauen des Rindviehes und die Viehseuche. Leipsig 1779. Mit Kupf. 8°.

31. Nieuwe Verhandeling en aanmerkingen over de thans woedende ziekte onder de Runderen, bij wijse van een saamenspraak, tusschen drie perzoonen, waarin deeze ziekte op een natuurkundige wijse beredeneert word, de aanleidende en weezentlijke oorzaken aangetoond, te gelijk een nieuw ontdekt middel en zeekere behandeling omtrent 't vee publicq gemaakt word, tot afweering van deze schrikkelijke plaage. Utrecht bij S. de Waal. 1769. 8°.

32. *Camper* (*P.*) en *van Doeveren*, (*G.*) voorstel tot oprigting eener societeit om het jong hoornvee door

menting tegens de sterfte van de thans grasserende Vee-ziekte te beveiligen. Groningen 1769. 4°.

33. *Barberet.* (*P.*) Verhandeling over de besmettelijke ziekte onder het Rundvee, door *J. Schomaker* uit het Fransch vertaald. Arnhem, bij J. Nijhoff. 1779. 8°.

Dit werkje is ook in het Hoogd. vertaald onder den titel *Barberet.* (*P*) Abhandlung über die Epidemischen krankheit des Viehes; eine von der Konigl. Franz. Gesellschaft des Ackerbaues 1765, gekrönte Preisschrift. mit Anmerkungen von *Bourgelat.* Aus dem Franz. Wittenberg und Zerbst. 1769. 8°.

De titel van het oorspronkelijke werk is: *Barberet.* Memoire sur la maladie épidemique des bestiaux, qui a remporté le prix proposé par la Société-Royale d'agriculture de la generalité de Paris, pour l'année 1766, et imprimé par ordre de la société, avec des notes instructives. Paris. 1766.

34. *Verhaag.* (*J*) Matthiasz. Korte en klaere beschrijving van de thans sterk woedende veeziekte, in derzelver aert en natuur: alsmeede de voornaemste kenteekenen, oorzaek en prompte geneezing. Gedrukt voor den Autheur. — Rotterdam bij H. Maronier en J. Tiele. 1769.

35. Brief van *J. E. 'Wittert* aan *P. Camper*, behelzende eenige waarnemingen van *P. Camper* omtrent de veesterfte. Tiel bij J. van Wermeskerken. 1769. 8°.

Een verslag van dezen brief is geplaatst in *E. Sandifort.* Natuur- en geneesk. biblioth. 6e deel, 3e stuk 1770. bladz. 705—708.

36. Brief van *P. Camper* en Dr. *Munniks*, aan Hunne Hoog Mog. de Staten Generaal der Vereenigde Nederlanden van 17 Februarij 1769, (of 1770?) over de Runderziekte.

37. *Oorsinga*. de morbis insitivis. Disp. Groningae. 1770. 4°.

38. *Sandifort*. (*E*) Afhandling om den i Holland gaongbara Boskaps sjukan med de deremot försökte Botemedel. Stockholm tryckt hos Direct. Lars Salvius. 1770. 8°.

Deze verhandeling is in 1769 door de Kon. Academie in Stockholm met de zilveren medaille bekroond, en in hare verhandelingen (het 4e stuk, bladz. 323) over dat jaar gedrukt; doch onder gemelden titel ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld.

Een verslag van die verhandeling door *E. Sandifort* zelven opgemaakt, vindt men in zijne Natuur- en Geneesk. Bibliotheek, 7e deel 1e stuk, 1770. bladz. 188—193.

Ook in de Hoogd. taal is hetzelve vertaald met bijvoeging van de aanmerkingen van *P. J. Bergius*. *E. Sandifort*. Beschreibung der Viehseuche in Holland 1769 — und P. J. Bergius. Bedenklichheiten bey der einimpfung der Viehseuche. Leipsig. 1772.

39. Prijsverhandeling over de besmettelijke vee-ziekte, welke de gouden medaille van de vrije Oekonomische Maatschappij te St. Petersburg behaald heeft, door *H. Bacheracht*. Amst. bij G. Warnars en anderen.

(Zonder jaartal; op de laatste bladz. is een berigt geplaatst, waaruit blijkt, dat het werkje vertaald is.)

40. *Reinders*. (*G*) Brief aan de Professoren *P. Camper* en *Munniks*, over de ontdekking aangaande de inenting van kalvers van gebeterde koeijen, van den 22 December 1774.

41. *Reinders*. (*G*.) Waarnemingen en proeven meest door inentinge op het Rundvee gedaan, dienende ten be-

wijze, dat wij onze kalvers van gebeterde koeijen geboren, door inentinge tegen de veepest kunnen beveiligen; benevens een duidelijk onderricht, op welke manier deze inentinge, met het minste gevaar, en op de gemakkelijkste wijze kan geschieden. Gron. bij L. Huisingh. 1776.

In het Hoogduitsch vertaald, Wezel. 1777. 8°.

42. Brief aan een Vrient, over de ziekte van het Rundvee. Anno 1776. 8°.

43. *Camper.* (*P.*) de Vera et praecipua causa morborum inter pecora et armenta epizoötice grassantium. Amst. 1777. 8°.

44. *Eichelberg.* (*C. A.*) de Causis Phaenomenorum quae observantur in progressione morborum Epidemicorum etc. Nijmegen. 1778. 8°.

(In dit werk wordt over de oorzaken der verschijnselen die men waarneemt in het beloop van slepende ziekten, inzonderheid in de Pest der menschen en in de Runderpest en de daaruit afgeleide behoedmiddelen gehandeld.)

45. *de Berg.* (*P. R.*) die besten Mittel über die Uebergalle. Eine Preisschrift, aus dem Franz. übers. 1776. 8°.

In 1776 door de Koninglijke Academie te Parijs met goud bekroond. — Een uittreksel dezer Verhandeling vindt men ook in de Annales politiques, civiles et littéraires du XVIII siècle, Tom. III, uitgegeven door *Linguet* 1).

---

1) Ik heb niet kunnen te weten komen, of de geheele verhandeling in de fransche taal afzonderlijk is uitgegeven; daar ik de Hoogduitsche uitgave niet gezien heb, weet ik niet stellig of dit niet slechts eene vertaling van het opstel van *Linguet* is. Dit laatste komt in de Hollandsche taal voor, in de *Genees-*, *Natuur-* en *Huishoudkund. Jaarboeken*, 1ste deel, 1ste stuk, 1777, bladz. 455—466.

46. *Brugmans.* (*S. J.*) Rapport wegens den staat der Veeziekte, waargenomen in de maand December 1796 in de landen tusschen Maas en Waal, en den lande van Cuijk. — Uitgegeven op last der nationaale vergadering. Leijden bij A. en J. Honkoop. 1797. 8°.

47. Vergelijkende aanmerkingen en waarnemingen, door kundige, onderzoeklievende mannen in de vorige Veesterften geboekstaaft tegens die, welken in het rapport wegens den staat der Veeziekte zijn waargenomen in de maand December 1796 in de landen tusschen Maas en Waal en den lande van Cuijk, door *S. J. Brugmans*, uitgegeven op last der Nationale Vergadering, thans vrijmoedig beoordeeld door *J. le Francq van Berkhey.* — Voor rekening van den Autheur. 1797. 8°.

48. Bedenkingen voor en tegen het rapport van Professor *S. J. Brugmans*, wegens den staat der Veeziekte waargenomen in de maand december 1796 in de landen tusschen Maas en Waal en den lande van Cuijk. In Holland 1797. 8°. (zonder naam van den schrijver of plaats van uitgave).

49. Algemeen onderwijs, hoe 't hoornvee bij de thans heerschende ziekte te behandelen. Arnhem bij Moeleman. 1797. 8°.

50. Publicatie wegens de besmettelijke ziekte onder het Rundvee, 's Hage ter Lands Drukkerij. 1797. 8°.

51. *Forsten.* (*R.*) de Veepest, welke zich in het kwartier van Nijmegen geopenbaart heeft, op last van het provinciaal collegie van Politie, Finantie en algemeen welzijn in Gelderland onderzocht en eene geneeswijze tegen dezelve voorgedragen, waarbij nog gevoegd is voorbehoed en geneeskundig advijs over dezelve veepest, uitgebragt door de geneeskundige faculteit te Harderwijk. Arnhem bij A. van Goor. 1797. 8°.

52. Kort onderrigt voor den Veehouder, ter gelegenheid der Veeziekte, op last van het Provinciaal Coll. van

Politie enz. in Gelderland, getrokken uit de advijsen der geneeskundige faculteit te Harderwijk. Arnhem bij A. van Goor. 1798. 8°.

53. *Reich.* (*G. C.*) Waarachtig en naauwkeurig onderwijs voor den landman, aangaande de Rundveeziekte en derzelver inenting, met eene voorrede van *R. Forsten.* Uit het Hoogduitsch vertaald naar den tweeden druk. Zutphen bij H. C. A. Thieme. 1799. 8°.

Blijkens de voorrede is hetzelve door *G. H. Reiche* vertaald; De titel van het oorspronkelijke is. *Reich.* (*G. C.*) Richtige und wissenhafte Belehrung für den Landmann über die Rind-Viehseuche und Inokulation derzelben. Nürnberg. 1797. 8°. 2e. Aufl. Nürnberg 1798.

54. *Faust.* (*B. C.*) Tafel ter verhoeding en uitroeijing der Runderpest of vee-ziekte. Amst. bij Saakes. 1800. 8°.

55. *Krauss.* (*J. C.*) Over den aard en de geneeswijze eener Veeziekte, even als zoodanige in de maanden Januarij en Februarij van het jaar 1814 in de streken van Utrecht gewoed heeft. Leijden bij H. W. Hazenberg Junior. 1814. Gr. 8°.

De zes volgende Verhandelingen zijn geplaatst in de

Genees-, Natuur- en *Huishoudkundige Jaarboeken,* enz. Amst. en Dordrecht.

1ste deel 1ste stuk. 1777. bladz. 455—466.

56. *a.* Verhandeling over de Vee-pest.

(zijnde een uitttreksel uit de Verhandeling van *P. R. de Berg.*)

2de deel 1ste stuk. 1779. bladz. 339—366 en 378—389.

57. *b.* Antwoord van den Heer *P. Camper,* op de vraage naar de oorzaaken der Veeziekte en de Middelen ter Geneezinge derzelve; voorgesteld door het

Genootschap der Natuuronderzoekers te Berlijn 1).
Overgenomen uit de Beschäftigungen Naturforschender Freunde.
(Dit opstel schijnt naderhand daaruit afgedrukt en met het antwoord van *Weiss* te zamen afzonderlijk verkrijgbaar gesteld te zijn onder den titel
P. Camper und *C. G. Weiss*. Ueber das Anstecken der Viehseuche. Zwei gekr. Preisschriften. Greifswald. 1783. 8°. Berlin.)
2de deel 2de stuk. 1779. bladz. 78.

58. *c.* Zeer eenvoudig behoedmiddel voor de Veeziekte.
3de deel 2de stuk. 1780. bladz. 51—53.

59. *d.* Berigt omtrent de inenting van kalveren van gebeterde koeijen in Friesland.
5de deel 2de stuk. 1781. kladz. 1—2.

60. *e.* Beproefd voorbehoedmiddel tegen de Veepest. (medegedeeld door Dr. *J. Röbol.*)
5de deel 2de stuk. bladz. 47. (Naamlijst van nieuwe werken.)

61. *f.* Uittreksel uit een brief van *D. P. Laijard*, betrekkelijk tot de ziekte van het Rundvee. (uit The Philosophical Transactions etc. Vol. LXX. 1780. tom. II.)
De drie volgende Verhandelingen zijn geplaatst in de NIEUWE *Genees-*, *Natuur-* en *Huishoudkundige Jaarboeken.* enz. Amst. en Dordr.
2de deel 2de stuk. 1783. bladz. 80.

62. *a.* Lijst der gestorvene en gebeterde beesten in Zuid- en Noordholland van 1769—1782.
5de deel 2de stuk. 1784. bladz. 1—3.

---

1) Eene zeer belangrijke Verhandeling waarin ook over andere aanstekende of besmettelijke ziekten gesproken wordt.

63. *b*. Nieuwe geneeswijze voor de besmettelijke ziekte onder het Rundvee.
idem bladz. 11—12.

64. *c*. Nieuw middel tegen de Veeziekte.
De twee volgende opstellen zijn geplaatst in de ALGEMEENE *Genees-*, *Natuur-* en *Huishoudkundige Jaarboeken* enz. Amst. en Dordr.
1ste deel 2de stuk. 1785. bladz. 45.

65. *a*. Een nieuw middel voor het Rundvee bij de Veesterfte.
2de deel 1ste stuk. 1785. bladz. 144—145.

66. *b*. Brief van *Du Fourny de Villiers*, aan de schrijvers van het Journal de Paris, over een gemeene en nadeelige gewoonte in de beesten stallen 1).
De volgende *zes* Verhandelingen zijn geplaatst in de Verhandelingen, uitgegeven door de *Maatschappij ter bevordering van den Landbouw* te *Amsterdam*.
1ste deel. 1778. bladz. 241—275.

67. *a*. Verhandeling over de ziekte van het Rundvee, hoe dezelve zoo veel mogelijk voor te komen, te verminderen of te genezen, door *C. J. Bloijs van Treslong*.
2de deel 2de stuk 1781. bladz. 127—164.

68. *b*. Bericht van de inenting der kalveren in 1777, 1778 en 1779.
3de deel 1ste stuk. 1794. bladz. 54—55.

69. *c*. Brief over het bewieroken der koestallen (bij de Veepest.)
3de deel 3de stuk. 1786. bladz. 1—75.

---

1) Voorts vindt men in de drie laatstgemelde werken, op verschillende plaatsen, lijsten van de gedurende elke maand in Noord- en Zuidholland gestorvene of gebeterde koeijen, waarvan de naauwkeurige vermelding alhier tot te groote wijdloopigheid zoude leiden.

70. *d.* Tweede bericht van de inenting der kalveren van 1780—1785.
6de deel 1ste stuk. 1789. bladz. 171—177.

71. *e.* Derde bericht van de inenting der kalveren in 1785 en 1786.
6de deel 1ste stuk. 1789. bladz. 180—220.

72. *f.* *Terne.* (*C.*) Over de bevrijding der Runderen van de besmettelijke ziekte op het eiland *Vlieland.*

De volgende drie Verhandelingen zijn geplaatst in de *uitgezogte Verhandelingen uit de nieuwste werken van de societeiten der wetenschappen in Europa.* 10 deelen met platen. Amst. bij de Erven F. Houttuin. 1757—1765. 8°.

3de deel. 1758. bladz. 246—261.

73. *a.* *Grashuis.* (*J.*) Berigt aangaande de inenting der besmettelijke ziekte in het Rundvee in een aanmerkelijk getal Beesten te werk gesteld, en tot verdere beproeving onzen landgenooten voorgehouden.
(Met eene plaat, de instrumenten tot het inenten noodig voorstellende.)

4de deel. 1759. blad 600—614.

74. *b.* De nuttigheid van de inenting der Veeziekte aangetoond; in een brief van *D. P. Layard,* aan den Graaf *van Macclesfield.* (Overgenomen uit de Philosoph. Transact. Vol. I. Part. II. for 1758. p. 528.)

7de deel. 1762. bladz. 579—596.

75. *c.* Waarnemingen omtrent de oorzaak en geneesmiddelen van de Runderziekte, door *J. S. Albrecht.* (Uit de Nov. Act. Physico-Med. sive Eph. Nat. Curiosor. Tom. II. Ann. 1761. p. 289.)

De volgende drie Verhandelingen zijn geplaatst in de Verhandelingen, uitgegeven door de *Hollandsche Maatschappij* der *Wetenschappen* te

Haarlem. bij J. Bosch. Met platen, 8°. 1754—1794.

6de deel 2de stuk. 1762. bladz. 955—1015.

76. *a. Engelman.* (*J.*) Waarnemingen in de Rundveesterfte, gedaan in de jaren 1756—1759, dienende tot een voorlooper, ter nadere verhandeling over dezelfde stoffe.

7de deel 1ste stuk. 1763. bladz. 247—349.

77. *b. Engelman.* (*J.*) Nader Verhandeling over de Rundveesterfte, betreklijk tot de waarnemingen, geplaatst in het 6de deel 2de stuk.

11de deel 1ste stuk. 1769. bladz. 351—384.

78. *c. Monchy.* (*S. de*) Bedenkingen over de aanstekende ziekte onder de Runderen, benevens eene aanwijzing hoe de besmetting van dezelve of uitgeroeid, of ten minste derzelver voortgang gestuit zou kunnen worden.

Deze Verhandeling is in het Engelsch vertaald onder den titel: «*de Monchy.* Remarks upon the mortality of horned cattle. etc. Londen 1780. 8°.

In de *Natuurkundige Verhandeling van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem.* Haarlem 1799—1844. — vindt men

13de deel 1ste stuk. 1824. bladz. 53—121.

79. Verhandeling over de kenteekenen van de ware Runderpest en de middelen om deze veeziekte voor te komen, door *C. Heilbron.*

Deze Verhandeling is op de Algemeene vergadering van genoemde Maatschappij op den 22 Mei 1824 met goud bekroond.

In het begin van dit jaar (1845) is daarvan op last der Maatschappij eene afzonderlijke en nieuwe, doch onveranderde, afdruk in het licht gegeven.

80. *Scheltema.* (Mr. *J.*) De Runderpest in de jaren 1813 en 1814 te Utrecht ontstaan en gestuit.
Geplaatst in zijn *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk.* Utrecht 1823. 3de deel 2de stuk. bladz. 1—40 en de toevoegsels bladz. 243—250.

81. Rapport van Mr. *G. Wttewaal* over de Runderpest in en om de stad Utrecht in 1813 en 1814.
Geplaatst in den *Staat van Landbouw in het Koninkrijk der Nederlanden,* door *J. Kops,* en gedrukt ter Algemeene Landsdrukkerij in 1816. bladz. 46, 73—110.

In *Stuart's* Jaarboeken. 1814 enz., vindt men
1ste deel. 1814. bladz. 422.

82. Berigt omtrent het uitbreken der Runderpest in 1814 en verbod van Vee-invoer uit Breemen.
2de deel. 1815. bladz. 193.

83. Het verbod van invoer van Vee uit Breemen ingetrokken, maar dat uit Frankrijk verboden.
De volgende vijf nummers worden gevonden in de *Natuur-* en *Geneeskundige Bibliotheek,* enz. door *E. Sandifort.* 's Hage 1765—1774.
5de deel 2de stuk. 1769. bladz. 259—264.

84. *a.* Brief van *Schulze* over de ziekte van het hoornvee. (Zijnde een verslag van dezen brief met aanteekeningen, die geplaatst is, in het Dresdnische Magazin, oder ausarbeitungen und Nachrichten zum Behuf der Naturlehre u. s. w. Dresden 1765. 2er Th. S. 337.)
5de deel 3de stuk. 1769. bl. 627—635.

85. *b.* Verslag eener Verhandellng van *C. G. Jänisch,* getitelt. — Abhandlung von der in den Jahren 1766 und 1767 in Schlezien geherrschten Rindviehseuche, nebst *F. Börner's* Gutachten, die Abwendung und cur der Hornviehseuche betreffend. Breslau 1768.
6de deel 1ste stuk. 1769. bladz. 200—202.

86\. *c*. Lijst van de gestorve en gebeterde Runderbeesten in Zuidholland, Westvriesland en het Noorderkwartier, gedurende de maanden April, Meij, Junij, Julij en Augustus 1769.

(Deze lijsten worden tot het laatste of 10de Deel, 1774. bijgehouden, zoodat daarin eene volledige opgave gevonden wordt van de in gemelde landen gestorvene en gebeterde Runderen, van April 1769 tot het einde van 1773.)

6de deel 4de stuk. 1770. bladz. 899—909.

87\. *d*. Brief van *J. Spruit* aan den schrijver (*E. Sandifort*), behelzende eenige waarnemingen over de inenting van de ziekte der Runderen.

8ste deel 4de stuk. 1771. bladz. 896—898.

88\. *e*. Verslag van het werk van *J. C. P. Erxleben.* Progr. quo explicantur dubia, a. *Cl. Bergio*, contra insitionem luis bovillae nuper proposita. Göttingen 1770. 4°.

89\. *Schallern.* (*G.*) Proeven met de prikkelend versterkende geneeswijze, als de eenigste welke de ondervinding tegen de vee-pest bevestigd heeft, door *C. Heilbron.*

Geplaatst in de *nieuwe Konst- en Letterbode.* 1ste deel, Haarlem. 1797. bladz. 195. *b*.

90\. Berigt omtrent de vee-ziekte, (vee-pest) in het laatst van het voorleden en het begin van dit jaar, in het eiland Walcheren en het Departement van den Dommel geregeerd hebbende.

Idem als No. 89. 2de deel. 1800. bladz. 38. *a*.

91\. *Everts.* (*F. H.*) Aanleiding ter genezing der Runderpest door het ijzer inhoudend zoutzuur (met ijzer bezwangerd acidum muriaticum) getrokken uit een daarover geschreven werkje van *J. J. Pessina.*

Geplaatst in de *Algemeene Konst- en Letterbode.* 1ste deel 1803. bladz. 392.

92\. Geschiedkundig verhaal aangaande de vinding der inenting van de vee-pest.

Geplaatst in de *Algemeene Vaderlandsche Letteroefeningen.* Amst. 1813. 22ste deel, 2de stuk bladz. 662.

93. Traktaat aangaande de tegenswoordige Regeerende Pestziekte onder het Rundvee.

Noch een korte en klare geneezingswijs, om de ziekte der beesten te genezen. Door een Med. Doct. gecommunieeert.

Te vinden in een klein werkje getiteld: Huismans wegwijzer, waarin aangetoond wordt, het behandelen zoo wel van zieke als gezonde beesten, als van paarden, ossen, koeijen, schapen en varkens etc., benevens derzelver oorzaak en geneezinge; wegens de Pestziekten onder het rundvee. Door het konstgenootschap Nosce te Ipsum; waarachter nog gevoegd is een korte en ondervindelijke geneezinge van den tegenwoordige Pestziekten der beesten; door een Medicinae Doctor. Amst. bij B. Mourik. (Zonder jaartal.) Bladz. 162—172 en 173—178.

94. Over de Veepest.

Geplaatst in het Huismans Handboek, voorgesteld in den Vrieschen stalmeester of paarden en koeijen doctor, enz. door *J. W.* derde druk. Sneek bij T. Holtkamp. 1825. bladz. 190—191.

95. Van de algemeene Veeziekte.

Geplaatst in *P. C. Abilgaard.* Paarde- en Vee-Doctor, enz. uit het Hoogduitsch. Arnhem bij J. H. Moeleman. 1791. kl. 8°. bladz. 53 tot bladz. 67.

96. Bedenkingen en raadgevingen noopende de tegenwoordige stervte onder het Rundvee.

Geplaatst achter het werkje getiteld: Verhandelingen van allerlei ziektens van het Rundvee, schapen, varkens etc. alsmede van de waare zitplaats van de droes der paarden, en middelen

om daarin te voorzien etc. waarbij nog komt Bedenkingen en raad nopens de sterfte van het Rundvee, die in 't jaar 1713 etc. hier en elders gegrasseert heeft, met de middelen daartegen en komende overeen met de tegenwoordige en langduurige ziekte onder dezelve. Door een zeer beroemde Arts, bij eigen ondervinding (in die tijd) beschreven. Kunnende dienen tot een vervolg op *Cour* 1), remedien der Paarden, Beesten etc. in 's Hage bij Ottho van Thol. 1762. — van bladz. 1 tot 28.

97. Nieuw behoed- en geneesmiddel tegen de Veepest. Geplaatst in het *Genees-*, *Natuur-* en *Huishoudkundig Kabinet*, door *J. Voegen van Engelen.* 1ste deel. 1779, bladz. 172 der rubriek, nieuwe uitvindingen, ontdekkingen enz.

98. In de natuurlijke historie of uitvoerige beschrijving der dieren, planten en mineraalen, volgens het samenstel van *Linnaeus.* Amst. 1762, 1ste deel, 3de stuk wordt van bladz. 287 tot 301 over de Vee-pest gesproken.

99. In de Natuurlijke Histoire van het Rundvee in Hol-

---

1) Het hier bedoelde werkje van *Pieter Almanus van Cour.* Toevlugt ofte Heilzame Remedien voor alderhande ziektens en accidenten die de paarden zouden kunnen overkomen enz. groot 248 bladz. in kl. 8°. schijnt in der tijd veel opgang gemaakt te hebben, immers ik bezit daarvan een' *negenden* druk, die evenwel geen jaartal draagd. De vijfde druk is in 1725 te Amst. bij N. ten Hoorn gedrukt. De privilegie daarbij gevoegd, dagteekent van 4 April 1720. In den korten tijd van 5 jaren, waren daarvan dus vijf drukken noodzakelijk. De vier eerste uitgaven ben ik niet magtig kunnen worden. — Ofschoon dus kort na het heerschen der Runderpest hier te lande gedrukt, vindt men evenwel met geen enkel woord van die ziekte gewag gemaakt, hoe wel de schrijver van bladz. 209 tot 248 over de ziekten der « koeibeesten » handeld.

land door *J. Le Francq van Berkhey*, 5de stuk, 1810, vindt men van bladz. 267—526 eene uitvoerige verhandeling over deze ziekte.

100. Over de Runderpest.
Te vinden in het *Handboek der Genees- en Verloskunde van het Vee*, door *Dr. A. Numan*. 4de druk. Groningen 1844, bladz. 314—319.

Behalve de opgenoemde werken, enz. bestaan er nog eene menigte opstellen, geplaatst in de dagbladen en couranten, van de verschillende tijdstippen waarop de Runderpest hier te lande heerschte. Ik wil daarvan eenige opnoemen: De Amsterdamsche courant van 1 Maart 1760. — De Nederlandsche postrijder van April 1760, bl. 464. — De Leidsche couranten van den 2 Junij 1769 en van den 7 Maart 1769. — De Utrechtsche courant van den 6 November 1769. — De Rotterdamsche courant van den 22 Augustus 1769 1). — De Geldersche Burger courant van den 13 October 1769 2). — De Gazette de Pays-Bas van den 4 Junij 1770. — De Rotterdamsche courant van den 29 Januarij 1814. — De Nederlandsche Staats couranten van den 27 Januarij en den 1 Maart 1814 — en meer anderen.

Wat de publicatien, plakkaten en besluiten der Hooge Regering betreft, deze vindt men alle op verschillende plaatsen in het Groot Plakkaatboek door *C. Cau*, en later

---

1) Bevat een zeer goed opstel over de ziekte, zoo men zegt, door den Hoogleeraar *L. Bicker*.

2) Bevat een' brief van *P. Camper*.

door anderen uitgegeven. Ook in het Groot Utrechts Plakkaatboek door *J. van de Water*. 1729, 1ste deel, bladz. 641—649, zijn die plakkaten welke van 1713—1720 zijn uitgegeven, te vinden. — In den Staat van Landbouw in het koningrijk der Nederlanden over 1814, bladz. 76—86 vindt men insgelijks eenige besluiten, door de Regering tegen de Runderpest genomen, geboekt.

Op bladz. 26 is uitgelaten:

9. Veezorgherders-klagt over de Runderpest. 8°. 1745.

BUITENLANDSCHE LITTERATUUR

OVER

DE RUNDERPEST.

101. *Severi Sancti, id est Endeleichi Rhetoris,* de mortibus boum Carmen. etc. Parisiis. 1586. 1590. Lugd. Bat. 1596. Francf. 1612. Lugd. Bat. 1715. gr. 8°. Hamburg et Lips. 1747. 4°. 1).
102. *Jenisch.* Viehschaden, das ist vom Abgang des Rindviehes. Leipsig. 1601. 4°.
103. *Riemschneider.* Bedenk. von Viehseuchen. Quedlinb. 1664. 4°.
104. In Bayern wohl bewährte und approbirte Mittel für die jetzt grassirende Viehseuche. 1682. 4°.
105. Recept wider die Viehseuche. Auf Befehl der Churf. von Bayern bekannt gemacht. 1682. 4°.

---

1) Dit werk is ook gedrukt achter dat van den beroemden *G. Outhof*, getiteld: Juditia Jehovae Zebaoth. in 8°. 1721. (Zie *Camper*, Lessen over de veepest, bladz. 51.)

106. Recept gegen die Krankheit des Viehes. Ruremonde. 1682. 8°.

107. *Schrök.* Constit. epidem. August. An. 1711. 4°.

108. *Rammazzini.* (*B.*) Dissertatio de contagiosa epidemia, quae in agro Patavino et tota fere Veneta ditione in boves irrepsit. Patavii 1711—1712. 8°. Leipsig. 1713. 4°.

109. *Fantasti.* (*F.*) Diss. de febre contagiosa, quae in Veronensi agro et tota fere Veneta ditione boves solum et juvencas exercuit etc. Venet. 1711. 8°.

110. *Borromeo.* (*A.*) Istor. dell' épid. de buoi accad. l'anno 1711. Venez. 1711. 8°. 1712.

111. Recueil de remêd. fac. etc. avec le traité pour préserver le betail du mal contag. etc. à Paris. 1712. 8°. 11 vol. 1746.

112. *Mazini.* Littéra scr. al *Vallisnieri* etc. intorn. alla corrente epid. contag. de buoi sul Bressiano, eo rimedi etc. Venez. 1712. fol.

113. *Michelotti.* Conghetture etc. sopra la natura cagione e rimedi delle infermetá regnanti negli animali bovini etc. 1711. Venet. 1712.

114. *Biumi.* (*H.*) Naturalezza del contagio bovino. Milano. 1712.

115. *Gazola.* (*G.*) Origine, praeservativo e remêdio del corrente contagio pestilenziale del buoi o del Bue in Verona 1712—1713. 4°.

116. *Biumi.* (*H.*) Manuale d'avertimenti, cautele e rimedi preservativi e curativi della corrente epidemia bovina. Milano. 1712. 8°.

117. *Castelli.* (*Luigi*) de grassante boum epidemia. Venet. 1712. 12°.

118. *Tesoro.* De varii segreti e rimedi provati contra il malo contagioso de buoi etc.. Venez. 1712. 8°.

119. *Lancisi.* (*J. M.*) Dissertaz. epistolare scritta al *Ant. Borromeo* intorno all'épidemia de buoi. Napoli. 1712. 8°.

120. Churfürstl. Sächs. Verordnungen wegen der Vieh-

seuche, von Jahre 1712. (en de vervolgen van de jaren 1724—45—46—48 -49—51—53—60—61—64 65—75—80.)

121. *Rottelmann.* (*B. A.*) Vorstellung, was eigentlich die herum vagirenden Viehseuche sey. Nürnberg. 1713. 4°.

122. *Romeisen.* (*A. B.*) Gründliche Untersuchung der jetzt wüthenden epidemischen Viehseuche, nebst dem dawider gefundenen Gegenmittel und zu des gesundes Viehes Präservation nöthigen Warnungen. Würzburg. 1713. 4°.

123. *Kanold.* (*J.*) Histor. Relation von der Pestilenz des Hornviehes, welche im Jahre 1711 und 12 in Schlesien, wie auch in Moskaw, Pohlen, Ungarn, Oesterreich, Siebenbürgen, Italien u. s. w. grassiret. Breslau. 1713. 4°.

124. *Camerarius.* (*K. J.*) Dissertatio de lue vaccina. Tübingen. 1713. 8°.

125. Reflexions sur la maladie du bétail, par la société des médicins de Génève. Génève. 1713. et Paris. 1714.

126. *Gerbezius.* Epist. med., boum, vacc. vitul. que mortalitate longe lateque per Hungar., Croat., German., Ital., etc. grass. concernente. Frankf. a. Main. 1713. 4°.

127. Jugement de la Faculté de Paris, sur les Mém., qui courent touchant la mortalité des bestiaux. Paris. 1714. 4°.

128. Parere del Dottore *Francisco Maria Nigrisoli*, intorno alla corrente, epidemia degli animali bovini. Ferrara. 1714. 8°.

129. *Muralt.* Präservativ- oder Verwahrungsmittel wider die dieszmal. Viehpresten. Zürich. 1714. fol.

130. *Cogrossi.* Nuova idea del Male contagiose de buoi etc. Milano. 1714. 12°.

131. *Carcani.* Conziderazione su l'uso innocente delle carni nella epidemia bovina presente. Milano. 1714.

132. *Gallarati.* (*A.*) Idea della bovina infezione. Pavia. 1714. 8°.

133. *Langen's.* Beschreib. des Viehpressens, so seither 1711 bis 1714 in der vorn. Provinzen unzerer werthen Christenheit entzetzl. gewüthet hat. Luzern. 1714. 8°.
134. *Lancisii.* (*J. M.*) Dissert. histor. de Bovilla Peste, ex campaniae finibus Anno 1713. Latio importata, etc. Accedit consilium de equorum epidemia, quae Romae grassata est 1712. Romae. 1715. 4°. 1716.
135. Vorschläge wider die Viehseuche. Halle. 1716. 8°.
136. *Hoffmann.* (*Fr.*) Gründl. Anleit. woran man die einger. Krankheit des Viehes erkennen, das Gesunde präserv. und das kranke genesen könne. Halle. 1716. 8°.
137. *Hoffmann.* (*Fr.*) Heilsame Vorschläge, wie die grassirenden Seuche unter dem Hornvieh vorzubauen, und was vor Mittel dazu dienlich. Auf Gutbefinden des Colleg. sanitatis zu Halle herausgegeben. Halle. 1716. 4°.
138. *Manget.* Observ. et reflexions sur la maladie qui a commencé á l'attaquer depuis quelques années le gros bétail en diverses endroits de l'Europe etc. Génève etc. 1716. gr. in 8°. — Paris 1745.
139. Hülfsmittel wider die Hornviehseuche. Leipsig. 1716. 8°.
140. *Corazzi.* De Pestis bovillae historia. 1717. 4°.
141. *Guerra.* la coagulazione non essere vera causa del male ne' buoi, in Padoua. 1719. 8°.
142. *Kanold.* (*J.*) Kurze Jahrhistorie von der Seuche des Hornviehes von 1701—17. Bauzen. 1720. 8°.
143. Hülfsmittel wider das Hinfallen des Viehes. Königsbergen. 1720. 8°.
144. *Fischer.* (*J. A*) Progr. de contagio pecudis bubulae epidemio. Erfurt. 1724. 8°.
145. *Goelicke.* (*A. O.*) Dissertatio de lue contagiosa bovillum genus nunc depopulante. Resp. *J. O. Brückner.* Frances. ad Viadrum. 1730. 4°.
146. Reglement concern. la maladie des bestiaux. á Luxemb. 1731. 4°.

147. Nachricht, was bey der in den Niederlanden eingeriffenen Viehseuche zu beobachten seye. Lübben. 1731. 4°.
148. *Fürstenau.* (*J. H.*) Dissertat. de brutorum morbis, vulgo, «viehseuche.» Resp. *L. Ch. Engel.* Rinteln. 1733. 4°.
149. *Albrecht.* (*J. S.*) Von der in de nähe sich einschleichenden Hornviehseuche. Coburg. 1734. 4°.
150. *Grünwaldt.* Einige Mittel, die bey dieser um die Aequinoct. oder angeh. Herbst-zeit grassir. Seuche unter dem Hornvieh rekomm. werden. D. V. B. 1735. 4 1 Bd.
151. *Gohlii.* Tract. de lue bovina A. 1729. per circul. Barmin. super. grass. Lips. 1735. 4°.
In het Hoogd. vertaald. Leipsig. 1741.
152. *Mazachelli.* Notizie pratiche intorno all' épidemia degli animali bovin. infest. nell'anno 1735 etc. Milano. 1736. 4°.
153. Kurztgefasster Unterricht von der in der Nähe sich einschleichenden Hornviehseuche. Auf herrschaftl. Befehl entworf. von Dr. *J. S. Albrecht.* Landsphys. Coburg. 1742. 4°.
154. Observ. sur la maladie contagieuse qui regne en Franche-Comté parmi les boeufs et les vaches, etc. par Mr.— á Besançon. 1744.
Is ook in het Hoogd. vertaald.
155. Zuverläss. Nachricht von einem lichten Mittel gegen die Hornviehseuche. 1745. 4°.
156. Lettre d'un médicin de Paris a un médicin de Province sur la maladie des bestiaux. Paris. 1745. 8°.
157. Vorschläge wider der Viehseuche. Wolfenb. 1745. 8°.
158. Vorschläge von einigen guten Hülfsmitteln, welche dem Hornvieh, so mit der umherg. Seuche wirklich befallen wäre, zu dessen Wiederherstellung zu gebrauchen stünden. Braunschw. 1745. 4°.
159. *Mauchart.* (*B. D.*) de lue vaccarum Tubingensi.

Disput. prior. Tubing. 1745. 4°.
——— post. ——— 1745. 4°.

160. *Möhring.* (*H. P. G.*) Kurzer Entwurf der jetst in den Niederlanden befindlichen pestilenzialischen Viehseuche, nebst den dagegen dienlichen Mitteln. Aurich. 1745. 4°.

161. *Bruhm.* Vorschläge zu der Hornviehseuche. Altona. 1745. 8°.

162. Accourt of the épidémical distemper's amongst the black-cattle. London. 1745. 8°.

163. Edikt, nach welchem sich im Herzogth. Schlesien bey dem Viehsterben zu richten. Breslau. 1745. fol.

164. *Kannegiesser.* Sendschreiben von der Holtsteinschen Hornviehseuche. Kiel. 1745. 8°.

165. *Wrede.* (*J. C.*) Untersuchung der Viehseuche. Nebst-einigen Hulfsmittel. Tübingen. 1745. 8°.

166. Nachricht von den Mitteln der medizin. Facultät zu Paris, gegen die Hornviehseuche. Hannover. 1745. 8°.

167. Noch eine nachricht vom Feueranlegen als Preservativ-Mittel gegen die grassirende Hornviehseuche. Hannover. 1745. 8°.

168. Preservative gegen die Hornviehseuche. Hannover. 1745. 4°.

169. Recept gegen die Hornviehseuche, so in England mit guten Effekt gebraucht wird. Hannover. 1745. 4°.

170. Recept gegen die Hornviehseuche, so in Mecklenburg, met guten Effekt gebracht wird. Hannover. 1745. 4°.

171. *Raudot.* Dissertation sur la maladie épidémique des bestiaux. Dyon. 1745. 8°.
In het Italiaansch vertaald. Venetie. 1747.

172. Braunschweigsche Verordnungen zur abwendung der Viehseuche. u. s. w. Braunschw. 1745—46. 4°. und Wulfenbüttel. 1748. 4°.

173. *Schreber.* (*D. G.*) Sammlung der in Sr. Konigl. Preuss. Maj. Landen ergangeren neuesten Verord-

nungen, Instruktionen u. s. w. die Rindviehseuche betreffend. Halle. 1745. 8°.

174. *Ahren.* Entwurf der Holsteinsche Hornviehseuche. Ploen. 1745. 8°.

175. *Ahren.* Antwort das zu Kiel gedruckte Sendschreiben betreffend. Ploen. 1745. 8°.

176. *Woyt.* (*J. C.*) Untersuchung der grassirenden Viehseuche. Celle. 1745. 8°.

177. *Wagner.* Nachricht von der Pestilenz. Hornviehseuche. Lübek. 1745. 8°.

178. Neue bewährt gefundene Arzneyen wider die Viehseuche. Prenzlau. 1746.

179. *Silberschlag.* Von dem grossen Sterben des Rindviehes. u. s. w. Gotha. 1746. 8°.

180. *Sperander.* Betrachtungen über die jetst grassirende Viehseuche. Hamburg. 1746. 4°.

181. *Hollberg.* (*L.*) Kurzes Bedenken über die jetziger Zeit regierende Viehseuche. Aus dem Dänischen übers. Kopenhage und Wismar. 1746. 8°.

182. *Lackmann.* Vom Viehsterben. Kiel. 1746. 4°.

183. *Lesser.* (*J. G.*) Ohnmassgebliche Gedanken von der Hornviehseuche, welche 1745 und 1746 in Holstein, u. s. w. grassirte. Ploen. 1745. 8°.

184. Betrachtungen über die Viehseuche. Hamburg. 1746. 8°.

185. *Sauvage.* (*M. F. de*) Mémoire sur la maladie épidémique des boeufs du Vivarais etc. Montpellier. 1746. 4°.

186. *Hannaeus.* (*G.*) Historische Beschreibung der Viehseuche, welche seit dem Jahre 1745 in der hiesigen Gegenden Grassiret. Hamburg. 1746. 8°.

187. *Rammazzini.* (*B.*) Rede von der ansteckenden Seuche des Rindviehes im Jahre 1711 u. s. w. übersezt von *Reichers.* Hannover. 1746. 8°. (Eene vertaling van N°. 108.)

188. Westphal. Mittel wider die Viehseuche. 1746. 8°.

189. *Behrens.* Vorschläge von einigen Hülfsmitteln wider die Viehseuche. Braunschweig. 1746. 8°.

190. *Behrens.* Gütachten, die abwendung und Kur der schlimm grassirenden Viehseuche betreffend. Braunschweig. 1746. 4°.

191. *Wagner.* Kurze doch gründlich nachricht von einem Medikament, das in der jezt grassirenden Viehseuche alle andern in guter Wirkung übertroffen. Lübeck. 1746. 4°.

192. Recueil de remèdes de mad. *Fouquet.* etc. Paris. 1746. 12°.

193. *Ens.* (*A.*) Medici disquisitio anatomico pathologica de morbo boum Osterwiecensium pro peste non habendo. Halberstadt. 1746. 4°. Koningb. 1764. 4°.

194. *Rousseau.* Secrêts et remèdes éprouvés etc. Paris. 1746. 12°.

195. *Broclesby.* (*R.*) Essay concerning the Mortality of the horned cattle. London. 1746. 8°.

196. *Hückel.* Abhandlung nebst Bericht und Gutachten von der Hornviehseuche. u. s. w. Hamburg. 1746. 8°. Küstrin. 1747. 8°.

197. Sammlung einiger bewährt gefundener Arzneyen wider die krankheiten des Hornviehes, welche in Berlin unter approbation des Coll. Sanit. bekannt gemacht worden. Prenzl. und Leipzig. 1746. 8°.

198. Umständlicher und nothwendiger Unterricht von den mancherlei Arten der ansteckenden Viehstaüpen. Frankfurt und Leipsig. 1746. 8°.

199. *Boetticher.* De causis et remediis luis contagiosae boum. Hafn. 1746. 8°.

In het Hoogd. vertaald door *B*— Frankfurt. 1747. 8°.

200. *Pott.* Verm. Gedanken und natürl. Unters. von *Acido,* nebst einem Gutachten über die Viehseuche. Dresden. 1747. 8°.

201. *Schöpf.* de eo quod justum est, circa luem pecorum. Tubingen. 1747. 8°.

202. *Stief.* De morborum in Silesia 1747 adm. fregu. Vratisl. 1747. 8°.

203. A general system for the plague amongst the horned cattle. London. 1747. 8°.

204. *Le Nain.* Sec. Ediet. conten. une remède éprouvé contre la maladie qui regne sur les bestiaux. Montpellier. 1747.

205. *Pascoli.* Della risposte ad alcun eonsulti sulla natura di varie infermitá e del mal contagioso nei buoi, etc. Rom. 1747. 4°.

206. *Blondel.* Dissertation sur la maladie épidémique des bestiaux etc. Paris. 1748. 12°.

Is in het Engelseh vertaald. Londen. 1750. 8°.

107. Observations sur la maladie contagieuse qui regne en Franehe-Comté parmi le boeufs et les vaches. Par. 1748.

208. Königl. Poln. und Sächs. Verordnungen wider die Viehseuehe. Dresden. 1749. Fol.

209. An Essay Oceas. by the eontagious distemper stil raging amongst the cattle. London. 1749. 8°.

210. Instruetion beym Viehsterben. Berlin. 1749. 4°.

211. *Riedel.* (*J. C.*) Untersuehung der jetzt grassirenden Viehseuehe. Erfurt. 1749. 4°.

212. *Mayersbach.* Von der Hornviehseuche in Böhmen. Prag. 1749. 8°.

213. *Nigrisoli.* (*F. M.*) Gedanken von der Viehseuche und vornehml. der Hornviehseuehe. Aus dem Ital. von *Provansal.* Leipsig. 1749. 8°.

214. *Ignaci.* (*P. G. C.*) Alessifarmaco per la corrente epidemia degl' animali e preservativo per le consequenti epidemie in Venez. 1751. 4°.

215. *Turfen.* (*E.*) Kongel. colleg. Med. brättelse om sidsta Boskaps suikan, i Oester Gothland och Christianstads Lan i anledning of del etc. Stockh. 1751. 8°.

216. Colleetion of all the orders of eouneil, and causes relating to the distempered cattle, published, 1751.

217. (*D. A.*) Unterrieht wegen eingerissener Hornviehseuche. u. s. w. Cothen. 1751—1752. 8°.

218. Untersuchung der sich einschleichenden Hornviehseuche. Cöthen. 1752.
219. Eine Viehseuche, beschrieben von de *Sauvage*. u. s. w. Hamburg. 1753. 8°.
220. *Cothen.* (*D. J. S. A.*) Unterricht von der Hornviehseuche, nebst Anhang von Vertreibung der Kornwürmer. 1752. 8°.
221. A probable scheme for putting a final stop to the distemper among the horned cattle. Londen. 1753. 8°.
222. *Hird.* (*W.*) Remarks upon pestilenze and pestilencial diseases interspersed with some observations on the montatity among the horned cattle. Londen. 1753. 8°.
223. *Langguth.* (*G. A.*) Diss. de morbi boum contagiosi causa et sanatione probabili. Vitemb. 1753. 4°.
224. *Gressel.* Physik. med. gedanken, oder Abhandlung von der Hornviehseuche in Schwaben. Augsburg. 1751—1754. 8°.
225. Unterricht, wie der Landmann bey einer Hornviehseuche sich zu verhalten habe. Nürnberg. 1754. 8°.
226. Unterricht von der Hornviehseuche. Leipzig. 1754. 8°.
227. *Schreber.* (*D. G.*) Sammlung der in den Kön. Pr. Landen ergangenen Verordnungen, Instruktionen, und andere Gutachten, die Rindviehseuche betreffend. u. s. w. Halle. 1754. 8°.
228. *Serenissimi.* Verordnungen der gegen die abermal. eindr. Viehseuche vorzukehrenden Anstalten betreff. d. d. Braunschw. den 28 November 1754. 4°.
229. Viehordnung, aus den v. Herrsch. Wirtsch. wegen der in den Jahren 1719 und 1720 grassirende Viehseuche einger. Berichten, gezogen u. s. w. Wien. 1754. 4°.
230. *Salchow.* (*U. C.*) Untersuchung der Rindviehseuche, aus Gründen der Natur, Arzneylehre, Chemie und Erfahrung, u. s. w. Berlin. 1755. 8°.
231. Kurzgefasste doch gründliche Untersuchung, der

jetzt im Schwange gehenden Rindviehseuche. Hamburg. 1756. 4°.

232. *Ellius.* (*C. P.*) Untersuchung der jezt im Schwange gehenden Rindviehseuche. Altona und Hamburg. 1756. 4°.

233. Braunsch. Lüneb. Verordnungen wegen der Viehseuche. 1756. 4°.

234. Entdeckung der bey der Rindviehseuche mit einem bewährt gefundenen Mittel angestellt. Versuche. Cöthen. 1756. 8°.

235. Der Aberglaube bey gelegenheit der Viehseuche. Eine Erzählung. Hamburg. 1756. 4°.

236. Unterricht und Verordnung von demjenigen was in den Kön. Grossbr. und Ch. Br. Lün. Landen wegen der Hornviehseuche zu beobachten. Stade. 1756. 4°.

237. Extrakt aus den Ch. Br. Lüneb. Verordnungen wegen der Hornviehseuche. Hannover. 1756. 4°.

238. *Layard.* (*D. P.*) An essay on the nature, causes, and cure of the contagious distempe among the horned cattle, in these kingdoms. London. 1751. herdrukt in 1757 en 1770. gr. 8°. In het Fransch vertaald onder den titel:

239. *Layard.* Essai sur la nature, les causes et la cure de la maladie contagieuses des bétes à cornes, en Angleterre. Londres. 1757.

240. *Layard.* A Discourse on the usefulness of inoculation of the horned cattle to prevent the contag: distemper among them. London. 1757. 4°.

241. *Lugar.* Essai sur la nature, les causes, et la guérison d'une maladie contagieuse, regnant en Angleterre en 1757 parmi les bêtes à cornes. Londres. 1757. 8°.

242. *Börner.* (*F.*) und *Brenner.* Unvorgr. Gutachten, die abwendung und kur der in unsern Gegenden aberm. grassirende Hornviehseuche betreffend. Leipzig und Altona. 1761. 8°.

243. *Kühnast.* (*P. J. C.*) Mediz. Gutachten von der sogenannten Rindviehseuche, derselben Ursachen, Präservation und Cur. Leipzig. 1761. 8°.

244. Von der Hornviehseuche im Jahre 1761 in und bey Kizingen in Franken. Nürnberg. 1762. 8°.

245. *Plencitz.* (*M. A.*) De lue bovina ad finem vergente anno 1761 epidemice grassante. Vindo bon. 1762. 8°.

246. Versuch einer näheren Erklärung der Hornviehseuche, nebst einigen Wahrnemungen uber die Einfropfung derselben. Braunschweig. 1793. 4°.

247. *Platen.* (*H. D. v.*) Eigene und aus andren Nachrichten gesammelte Anmerkungen und Auszüge über die jezt grassirende Viehseuche. Stralsund. 1763. 8°.

248. Kurzgefasster Unterricht von der Hornviehseuche. Basel. 1763. 8°.

249. Kön. K. Verordnungen wegen der Viehseuche, Anno, 1763—1766—1772—1773.

250. *Mittelhauser.* (*J. D.*) Gründliche Nachrichten von der bisher unter dem Rindviehe grassirten Seuche. Leipsig, 1763—1767, 8°.

251. Vier Schriften für die Sächsische Landwirthe, die jezt grassirende Viehseuche die ursache derselben, ach hülfmittel und Anstalten dagegen betreffend, nebst vorschlag zu einer freywilligen und authorisirten Assurations facultaet des Rindviehstandes. Leipsig. 1764. 8°.

252. *Ellii.* (*P. C.*) Investigationis luis bovillae atque experimentorum circa eam Jussu ac sumtu Danicae Majestatis Regiae clememtissimo institutorum specimum primum publ. exponit. etc. Havniae. 1764. 8°. Beroline. 1766. 4°.

253. *Hasen.* Sammlung verschiedener Vorschriften die Viehseuche betreffend. Wittemberg. 1764. 8°.

254. (*Kleist.*) (*Von*) Ein in dem Königreiche Preussen ungemein bewährt gefundenes Mittel, wider die Seuche des Rindviehes, durch den druck zum all-

gemeinen gebrauch bekannt gemacht, von einem vorhehmen Patrioten. Brandenburg. 1765. 4°.

255. *Langguth.* (*G. A.*) resp. *J. G. Ulmann.* Diss. de morbo boum adhuc epidemiee grassante. Vitemb. 1765. 4°.

256. *Barberet.* (*P.*) Abhandlung u. s. w.
Hiervoor onder N°. 33 vermeld.

257. Viehseuche, die ursache derselben ach Hülfsmittel und Anstalten dagegen betreffend. Leipsig. 1765. 8°.

258. *Bezel.* Schreiben, u. s. w. darin die ursachen der Viehseuche untersucht und näher bestimmt werden. Bergen. 1765. 4°.

259. *Leclerc.* Essai sur la maladie contagieuses du Betail, avec les moyens de les prévenir, et d'y remédier efficacement. Paris. 1766. 12°.

260. Kurze Beschreibung von der neu entdeckten Viehseuche, ihrer schädlichen Wirkung und Todes beförderung nebst bey gefügten vorschläge, wie diesem uebel vorzubeugen. Rostock. 1766. 8°.

261. *Engelmann.* (*K.*) Geschichte der Rinderkrankheiten. Göttingen. 1766. 8°.

262. *Bruand.* Memoire sur les maladies contagieuses et épidémiques des bétes a cornes, ouvrage qui à remporte le prix del'academie de Besançon. Besançon. 1766. 2 Tom. 12°.

263. Beschreibung von der entdeckten ursache der Viehseuche, nebst einem vorschlag wie diesem grassen uebel vorzubeugen. 8°. 1766.

364. *Textor.* (*J. N.*) Vernunft und erfahrungsmassiger Bericht, wie die giftig ansteckenden Viehseuche erkannt und curiret werden könne. Curlsruhre. 1766. 8°.

265. *Roel.* Allerunt. Promemoria die Ursache und Kur der Hornviehseuche betreffend. Brandenb. 1767. 4°.

266. Beytrage zur Geschichte der allgemeinen Viehseuche inder mark Brandenburg. Leipsig. 1767. 8°.

267. *Gleditsch.* Von der groszen Rindviehseuche, die in den nördl. Europa weit und breit das Rindvieh fast aufgerieben hat. Leipsig. 1768. 8°.

268. *Jänisch.* (*C. G.*) Abhandlung von der in den Jahren 1766—1767 in Schlesien geherrschten Rindviehseuche, nebst *Börner's* Gutachten, die abwendung und Kur der Hornviehseuche betreffend. Breslau. 1768. 8°.

269. *Koczian.* (*A.*) Prüfung der ursachen der Hornviehseuche mit dem vorschläge, auf was Art derselben am sichersten einhalt gethan werden könne. Wien. 1769. gr. 8°.

270. *Needham.* Memoire sur la maladie contagieuse des bêtes à cornes. Bruxelles. 1770. 8°.

271. *Erxleben.* (*J. C. P.*) Programma, quo explicantur dubia, à Cl. Bergio contra insitionem luis bovillae nuper proposita. Göttingen. 1770. 4°.

272. Dissertation sur la maladie contagieuse des bêtes à cornes. Siege. 1771. 8°.

273. *Dufot.* (*A.*) Memoire sur une maladie épizoötique du Pays Laonnais. Laon. 1771. 8°.

274. Diss. sur la maladie contagieuse des bêtes à cornes, etc. Liège. 1771. 8°.

275. Gründliche Anleitung, woin die so gefährliche Seuche bey dem Rindvieh erklärt wird. Aus dem Franz. Wien. 1771. 8°.

276. *Mayer.* Von der Hornviehseuche. Hannover. 1771. 4°.

277. Anweisung zur Wartung des Hornviehes in Absicht der Seuche, u. s. w. Bremen. 1772. 8°.

278. *Sandifort.* Beschreibung der Viehseuche in Holland, Anno 1769, und *P. J. Bergius,* Bedencklichkeit bey der Einimpfung der Viehseuche. Halle. 1772.

279. *Dufot.* (*A.*) Memoire pour préserver les bêtes à cornes de la maladie épizoötique, qui à regné dans la generalité de Soissons. Soissons. 1772—1773—1774. 8°.

280. Bedenklichkeiten bey der Einimpfung der Viehseuche. Göttingen. 1772. 8°.

281. *Gallesky.* (*J. S.*) Bemerkungen und versuche über

einige ursachen des unter dem Hornviehe vorkommenden Viehsterbens. 1ste stuk. Koningsbergen. 1772. 8°.

282. *Haller.* (*A.*) De lue bovilla agri Bernensis. Göttingen. 1773. 8°.

283. *Beaufort.* Consultations sur la maladie épizoötique qui regne en Guyenne etc. Bourdeaux. 1774—1775. 4°.

284. *Doaven.* Memoire sur la maladie épizoötique. Bourdeaux. 1774. 8°.

285. *Jetze.* (*J. C.*) Sicheres Mittel um künftigen Hornvieseuchen zuverläszig vorzubeugen. Glogau. 1774. 4°.

286. *Haller.* (*A.*) Memoire sur la maladie du betail. Berne. 1774. 4°.

287. *Boozen.* Memoire sur la maladie épizoötique, contenant le rapport de l'ouverture de deux boeufs morts de cette maladie. Bourdeaux. 1774. 8°.

288. *Bellerocq.* Recherches sur la maladie épizoötique, etc. Bourdeaux. 1774. 8°.

289. Mittel, um künftigen Hornviehseuchen zuverlässig vorzubeugen. 1774. 4°.

290. Abhandlung von der Viehseuche zum besten des Landes. Bern. 1774. 8°.

291. *Borromeo.* (*A.*) Consultat. sur les procédés à suivre pour combatre l'épizoötie, etc. Bourdeaux. 1775. 8°.

292. Maladie sur les bestiaux ayant à la suite les remèdes contre cette maladie. Bourdeaux. 1775. 8°.

293. *Bertin.* Instruction et avis aux habitans des provinces méridionales de la France, sur la maladie putride et pestilentielle, qui détruit le betail. Publié par ordre du Roi. Paris. 1775. gr. 4°.

294. *Sagar.* (*J. B. M.*) Abhandlung von dem Mehlthau als der gröszten ursache der Hornviehseuche. Wien. 1775. 8°.

295. *Tode.* (*J. E.*) Geschichte der Einimpfung des Hornviehseuche, welche 1770—1772 in Dännemark angestellt worden. Mit Kupfn. Copenhagen. 1775. gr. 8°.

297. Remède contre la maladie des bestiaux, etc. Bordeaux. 1775. 8°.

298. *Aich.* Kurze Natursbeweisung und Ursprung der viehseuche, dessen Ausweichung und abhelfung. Wien. 1775.

299. *Vicq d'Azyr.* Récueil d'observations sur les différentes methodes proposées pour guerir la maladie épidémique, qui attaque les bêtes à cornes etc. Paris. 1775. gr. 8°.

300. *Vicq d'Azyr.* Seconde memoire, Instruction, etc. pour prévenir et détruire entièrement la maladie qui s'est répandue sur les bestiaux, dans les provinces méridion. de la France. Paris. 1775. gr. 8°.

301. Consultations de l'Université de médécine, sur la maladie épidémique, qui regne parmi les bêtes à cornes dans Languedoc. Montpellier. 1775. 4°.

302. Extrait du memoires instinct., etc. pour prévenir et détruire la maladie, qui s'est répandue sur les bestiaux en Guienne, etc. Versailles. 1775. 12°.

303. Instructions et avis aux habitans de provinces méridion. de la France sur la maladie putride et pestilentielle, qui detruit le betail. Paris. 1775. 4°.

304. *Bourgelat.* Memoires sur les maladies contagieuses du bétails. Paris. 1775. 8°.

305. Von der faulen und pestartigen krankheit des Viehes, als ein Unterricht für die Bewohner der mittägigen Provinzen Frankreichs. Aus dem Franz. (des von *Mortigny*) ubers. von *R. C. F. Opitz.* Berlin und Leipzig. 1776. gr. 8°.

306. *Lentin.* (*L. B. F.*) Grundsätze der Vorbeugungs Cur, gegen die Hornviehseuche. Göttingen. 1776. 8°.

307. Beyträge zur Geschichte der Rindviehseuche im Hannover. Altenburg. 1776. 8°.

308. Meine Gedanken von der fortd. Hornviehseuche. Nordhausen. 1776. 4°.

309. *Grignon.* Observations sur les Epizoöties contagieu-

ses, et partic. sur celle, qui à regné en Charlemagne. etc. Chalons-Londres et Paris. 1776. 8°.

310. *Hein.* Gedanken van der Viehseuche. u. s. w. Hamburg. 1776. 8°.

311. *Hüpsch.* (Freihr. J. W. K. v.) Patriot. Vorschläge, die Ausbreitung der jezt herrschenden Landesverderblichen Hornviehseuche. u. s. w. zu verhindern u. s. w. 1er st. Frankfurt am Main und Köln. 1776.

312. *Kersting.* (*J. A.*) Patriot. unterricht für den Landmann, wie er der jezt grassirenden Viehseuche mit nutzen vorbeugen könne. Rinteln. 1776. 8°.

313. *Lentin.* (*L. B. F.*) Grundsätze zu der von der Churfürstl. Regierung zu Hannover in Novembr. 1775 gnäd. publicirten Vorbauungseur gegen die Hornviehseuche. Götingen. 1776. 8°.

314. *Vicq d'Azyr.* Exposé des moyens curatif et préservatifs, qui peuvent être employées contre les maladies pestilentielles des bêtes à cornes etc. Paris. 1776. gr. 8°.

315. *Fantini.* Memoria epistol. sopra l'epizoötica bovina scopertosi in alcuni luoghi della Dalmatia. Modena. 1776. 8°.

316. Verordnungen und Mittel wider die Hornviehseuche; von einem Hochedl. Rathe der Stadt Frankfurt am Main. 1777. 8°.

317. *Paulet.* (*J.*) Recherches histor. et physique sur les maladies épizoötiques etc. Paris. 1775. 8°. 2 Tom.

318. *Paulet.* (*J.*) Beiträge zu der Geschichte der Viehseuchen, nebst deren Behandlung und Kur. Aus dem Franz. Mit anmerkn. und Zuzätzen herausgegeben von *G. L. Rumpelt.* 2 th. Dresden. 1797. gr. 8°.

319. Vorschläge zur Verhütung der Hornviehseuche. Frankfurt am Main. 1777. 8°.

320. Beyträge zur geschichte der Hornviehseuche, in einigen Kreisen der Altm. und deren Erkenntnisz und Heilung (von *K. F. Uden.*) Erste Sammlung. Stendal. 1777. gr. 8°.

321. *Marschall.* (*H. G.*) Geschichte der Hornviehseuche. Nürnberg. 1777. 8°.

322. *Rueff.* Unterricht u. s. w. nebst einem Anhang van der Viehseuche. Nürnberg. 1777. 8°.

323. *Stahl.* (*J.*) Abhandlung von der Hornviehseuche und deren Heilungsart. Frankfurt am Main. 1777. 8°.

324. *Haller.* (*A.*) Abhandlung van der Viehseuche. Bern. 1777. 8°. Typ. Soc.

Eene Hoogd. Vertaling van No. 282.

325. *Vicq d'Azyr.* Instructions sur la manière de desinfecter les cuirs des bestiaux, morts de l'epizoötie etc. Paris. 1777. 8°.

326. *Marschall.* (*H. G.*) Geschichte der Hornviehseuche zu Offenbach am Main. Offenbach. 1778. 8°.

327. Mittel und Verordnungen wider die Hornviehseuche. Frankfurt. 1778. 8°.

328. Genaue Beschreibung der von dem H. Kammerjunker *von Bülow*, auf Präzen zuerst versuchten und nachher in den Aemtern Lüzow und Rühm mit den besten Erfolge angew. Inokulation der Hornviehseuche. Büzow und Wismar. 1779. 8°.

329. *Schumacher.* (*C. W. C.*) Die sichersten Mittel wider die Gefahr beim Eintritt der Viehseuche, aus Erfahrungen und Urkunden bestätigt und gesammelt. Mit 1 Kupfr. Berlin und Stettin. 1779. gr. 8°. 2de auflage. Berlin. 1793.

330. *Oertsen.* (*Cl. D.*) Oeffentliche Bekanntmaching, der im Mecklenburg allgemein gewordenen Inokulation der Rindviehseuche. u. s. w. mit Dokumenten versehen, und zum allgemein. Nutzen herausgegeben. Hamburg. 1779. 4°. Neue auflage. Berlin. 1781. 4°.

In het Fransch vertaald onder den titel

331. *Oertsen.* (*Cl. D.*) Avis au public concernant, l'inoculation de la maladie épidémique des bêtes à cornes, suffisament aprofondié et généralement introduite dans le Mecklenbourg, muni des certifi-

cats les plus authentiques. Hamburg. 1779. 4o.

332. *Abilgaard.* (*C.*) Ueber die Viehseuche und deren Einimpfung. 1779.

333. *Salchow.* (*U. C.*) Erfundene Heilung und gänzliche Tilgung der Hornviehseuche. Mit 1 Kupfr. Hamburg. 1779. 8o.

334. *Salchow.* (*U. C.*) Kurze Anweisung wie der Rindviehseuche auf die natürlichste Art abgeholfen werden könne. Hamburg. 1780. 8o.

335. *Salchow.* (*U. C.*) Erfund. untrugliche Durchseuchungs-kur. u. s. w. Bremen. 1780. 8o.

336. *Salchow.* (*U. C.*) Unterricht v. d. Erziehung des Rindviehes und Ausrotting und Abwendung der Rindviehseuche. Meldorf. 1780. 8o.

337. *Kruger.* Anseige einer hinlänglichen Beschützungs und Heilungs-Art gegen die Hornviehseuche. Eisenach. 1780. 8o.

338. *Kruger.* Beschreibung einer Rindvieh krankheit, u. s. w. Eisenach. 1780—1781. 8o.

339. Kurzer Unterricht für den Landmann, von den bewährtesten Präservativ-Mitteln wider die Rindviehseuche. Wesel. 1780. 8o.

340. Instruktion für diejenigen, welche bei der jezigen Viehseuche ihre Heerden durch die Inokulation in Sicherheit setzen wollen. Berlin. 1781. 8o.

341. Beschreibung einer Viehkrankheit u. s. w. auf dem Lande. Gotha. 1781. 8o.

342. *Adami.* (*P.*) Beiträge zur Geschichte der Viehseuchen in den K. K. Erbländern. Wien. 1781. 8o.

343. *Adami.* (*P.*) Untersuchung und geschichte der Viehseuche in den K. K. Erblanden, nebst Beiträge. Wien. 1782. 8o. 1811.

344. *Wolstein.* (*J. C.*) Anmerkung über die Viehseuche in Oesterrich, u. s. w. Wien. 1782. 8o.

345. *Sagar.* (*J. B. M.*) Von der wahren kennzeichnen der Hornviehseuche. Wien. 1782. 8o.

346. *Falk.* Untersuchung der sogenannte Viehseuche u. s. w. Hamburg. 1782. 8°.
347. Instruktion der Schlesischen Kreis-und-Stadt-Physiker, wegen das Todtschlagens des in der wirklichen Viehseuche erkrankten Viehes. Glogau. 1788. folio.
348. *Hüpsch.* (*Freihr. J. W. K. v.*) Vorschläge wider die Hornviehseuche, nebst ein. neuen Beobachtung. Dessau. 1783. 8°.
349. *Beauvais.* Memoire sur les maladies epizoötiques des bêtes à cornes des Isles de France et du Bourbon. Paris. 1783. 8°.
350. *Bongiovanni.* (*Zenon.*) Trattado storico crit. intorno al male épidemico-contagioso de buoi. 1784. Venez. 1785. 4°.
351. Cirkuläre des Mhrisch-Schles. Suberniums die Vorkehranstalten zur Abwendung der Viehseuchen betreffend. Anno. 1784. 4°.
352. Memorias sabre la epizootia o enferme dad del' Ganado, vacuno. Traducidas al Castellano e impressus de orden de la suprema junta de Sanadad. En Madrid, por don *Antonio de Sancha.* Ano de 1787. 2 Vol. kl. 8°.
353. Lettre ecrites à M. L. . . . contenant des observations sur l'epizootie qui ravage les provinces meridionales de la France, — avec des remarques sur les ouvrages de quelques autheurs qui ont traité de cette maladie, ou l'on demontre que les consequences qui resultent de leur systeme, par rapport à l'administration, sont prejudiciables à l'etat et aux particuliers par M. D. (*Dufau.*) Geneve. 1787. 8°.
354. *Faust.* (*B. C.*) über die Rindviehpest. u. s. w. Leipsig. 1787. 1797. 8°.
355. *Weber.* Wahrnemungen über die Viehseuche. Halle. 1788. 8°.
356. *Lorenz.* (*A.*) Von den ursachen der Viehseuche und den nöthigen Vorbauungs-mitteln nebst ein. Anh.

vom Beschlagen d. Pferde u. den Folgen, welche daraus enstehen können. Salzburg. 1788. 8°.

358. Ueber die Viehverheerungen. Vom Verfasser des Veterinarius. Salzburg. 1788. gr. 8°.

359. *Kausch.* (*J. J.*) Originalbemerkungen über die leider in unsern Tage am meisten in Schwange gehenden Rindviehsterben. u. s. w. mit 1 Kupftaf. Grotkau. 1790. gr. 8°.

360. *Kausch.* (*J. J.*) Kameralprincipien über Rindviehsterben; für Landesregierungen und angehende Staatswirthe. Mit 1 Kupftf. Berlin. 1793. 8°.

361. *Schumacher.* (*C. W. C.*) Die Sichersten Mittel, wider die Gefahr beim Eintritt der Rindviehseuche. Berl. 1793. 8°.

262. Unterricht über die Viehseuche, und wie die am kräftigsten zu wehren sei. Ein Volksschrift. — St. Gallen. 1795. 8°.

363. *Diel.* (*A. F. A.*) Kurzer Unterricht für den Landmann, zur Vorbauung und Heilung der jetzt herrschenden Hornviehseuche. Herborn. 1796. 8°.

364. *Eichhorn.* (*J. P.*) Vorschläge, die Tilgung der Hornviehseuche betreffend. Neustadt bei Coburg. 1796. 8°.

365. *Gotthard.* (*J. F.*) Unterricht für meine Landsleute bei gegenwärtiger Hornviehseuche. Bamburg. 1796. 8°.

366. *Graf.* (*J. B.*) Abhandlung über die gegenwärtige Hornviehseuche, ihren Ursprung, Natur, Vorbeugungsmittel u. Heilmittel. Munchen. 1796. 8°.

367. *Halberstädter.* (*J.*) Uber die Rindviehpest, und die Nothwendigkeit, durch frühzeitiges Schlagen und Schleunige Absonderung den Fortgang derzelben zu hemmen. Würzburg. 1796. 8°.

368. *Frize.* Anweisung für den Landmann, uber die gefährliche Rindviehseuche. Herborn. 1796. 8°.

369. *Megele.* (*T. U.*) Uber die jetst herrschende Hornviehseuche; nebst Vorschrift zur richtigen Bestimm. dieser krankh. u. s. w. Mainz. 1796. 8°.

370. *Ploucquet.* (*W. G.*) Aufmunterung zu Versuchen wirksamer Mittel gegen die Hornviehseuche. Tubingen. 1796. 8°.

371. *Ploucquet.* (*W. G.*) Belehrung über die Hornviehseuche. Tubingen. 1796. 8°.

372. *Schmiederer.* Thierärztliches Gutachten über die Rindviehseuche. u. s. w. Freiburg. 1796. 8°.

372*. *Scherer.* (*M. C.*) Abhandlung über die Viehseuche im Landger. Kufstein, im Unterinnthale und Insbr. 1796. 8°.

373. *Schwabe.* Anweisung zur einzig möglichen Verwahrung vor der gallicht-faulen Hornviehseuche. u. s. w. Giessen. 1796. 8°.

374. Belehrung über die im dem Herzogthume Würtemberg um sich greifende, äursserst ansteckenden und Tötliche Hornviehseuche Uebergalle genannt, u. s. w. Stuttgart. 1796. 8°.

375. *Benz.* Abhandlung über die wirklich herrsehende bösartige Hornviehseuche. Konstanz. 1796. 8°.

376. Summar. Inhalt der im Betreff der Viehseuche erlassenen Verordnungen. u. s. w. Herb. 1796. 8°.

377. Unterricht für den Landmann über die dermalen herrschende Hornviehseuche. Würzberg. 1796. 8°.

378. *Vogler.* (*J. P.*) Die Vorbauungs- und Rettungmittel bei gegenwärtig grassirender Rindviehseuche. Metzlar. 1796. 8°.

379. *Zipf.* (*S.*) über die Wirklich unter dem Hornvieh herrschende Seuche. Heidelberg. 1797. 4°.

380. Vorschlag, die sogenannte Uebergälle des Hornviehes zu behandeln. Frankfurt. 1796. 8°.

381. *Thilenius.* (*M. G.*) Anleitung dem ferneren Einreissen der Rindviehseuche zu steuern. Lauterbach. 1796. 8.

382. *Käserle.* (*J. C. B.*) Anleitung über die gegenwärtige Hornviehseuche. Ulm. 1796. 8°.

383. *Busch.* (*J. D.*) Unterricht für den Hessischen Landmann, die gegenwärtig haüfig grassirende Löser-

dürre oder Ruhrpest des Rindviehes gründlich zu erkennen, zu heilen und dieser Seuche vorzubeugen. Marburg. 1796—1797. 8°. 2de Aflage. 1813.

384. *Beuth.* Anweisung, wie die im Clev. herrschende Viehseuche, zu behandeln ist. Cleve. 1796. 4°.

385. *Cyriaci.* (*J. C.*) Praecaut. Mittel gegen die gegenwärtig grassirende Hornviehseuche. Coburg. 1796. 8°.

386. *Deho.* über die wirklich herrschende Rindviehseuche. Aus dem Ital. von *Weikard.* Frankfurt. 1796. 8°.

387. Vorschrift des Königl. Obergeburg. *Collegio Medico* welche bei der unter dem Rindvieh verbreiteden Seuehe zu beobaehten ist. Bayreuth. 1796. 8°.

388. *Vogler.* (*J. P.*) Bemerkungen über die Viehpest. u. s. w. Ulm. 1796. 8°.

389. *Eckartshausen.* (*C. v.*) Von der Nutzbarkeit der reinen Phosphorsäure bei jetzt grassirender Viehseuche. Munchen. 1797. 8°.

390. Entwurf eines Würtembergischen Arztes, die gegenwärtig unter dem Rindvieh herrsehende Blatternseuche zu behandeln. Stuttgart. 1797. 8°.

391. *Osiander.* (*F. B.*) Erinnerungen an Polizeybeamte, Aerzte und Hausväter die Viehseuche betreffend. Göttingen. 1797. 8°.

392. *Von Hoven.* (*F. W.*) Versuch über die gegenwärtig herrschende Rindviehseuehe. Tübingen. 1797. 8°.

393. Vorbeugungs- und Hulfmittel wider die Rindviehseuche. u. s. w. Prag. 1797. 8°.

394. Noth-und Hülfsbüchlein zur Verhütung der Rindviehseuche. u. s. w. Landshut. 1797. gr. 8°.

395. *Schallern.* (*G. H. J.*) Versueh über die reizend stärkende Kurmethode, als die durch die Erfahrung bestättigde einzige Heilart gegen die Viehpest. Jena. 1797. 8°.

396. *Schallern.* (*G. H. J.*) Deutliche Anweisung, die Viehpest, Löserdürre zu erkennen, und solche nach einer erprobten Kurart sicher zu heilen. Auf Befehl.

des Koninl. Pr. u. Dom. Kap. in Baireuth. Baireuth. 1797. 8°.

397. *Albert.* (*C. G.*) Diss. de luis bovillae origine et natura. Erlangen. 1797. 8°.

398. *Lorenz.* (*A.*) Freimüthige Gedanken über die Rindviehseuchen. Mit ein. Anh. Salzburg. 1798. 8°.

399. *Lorenz.* (*A.*) Freimüthige Gedanken über die Rindviehseuche, in Bezug auf *G. C. Reich's* Werke. Salzburg. 1797. 8°.

400. Kurze Abhandlung über die gegenwärtige Rindviehpest, nebst angehängten Hülfsmitteln. Ulm. 1797. 8°.

401. *Ackermann.* (*J. F.*) Nähere Aufschlüsse über die Natur der Rindviehseuche, die Ursachen ihrer Unheilbarkeit u. d. nothwendig. Polizeianstalten gegen dieselbe. Frankfurt. 1797. 8°.

402. Archiv der über die jetzt herrschende Hornviehseuche erschienenen Verordnungen. Vorschläge und Untersuchungen. Mit Anmerk. (Von *J. Feiler*) 1ste Sammlung. Nurnberg. 1797. 8°.

403. *Gräter.* (*G. L.*) Medizinisches Gutachten über die Rindviehseuche. Schwäbisch-Hall. 1797. 8°.

404. *Guerard.* Unterricht über die herrschende Rindviehseuche. Elberfeld. 1797. 8°.

405. *Faust.* (*B. C.*) Uber die Rindviehpest (Viehseuche, Löserdürre), die einzig und allein durch Ansteckung entsteht, w. die durch Unvorsichtigkeit von einem Orte zum andern u. verbreitet wird, u. über die Verhütung und Ausrottung derselben. Leipsig. 1797. 8°.

406. *Faust.* (*B. C.*) Avis aux public pour prévenir et détruire l'épizoötie ou la peste des bêtes a cornes; Traduit de l'allem. Publiée par ordre du gouvernement. Leipzig. 1797. 8°. en 1799. folio.

407. Katechet. Unterricht über die herrschende Viehseuche in Franken. 1797. 8°.

408. *Möricke.* (*K. F.*) Abhandlung über die Natur und Heilung der gegenwärtigen Hornviehseuche. u. s. w. Ludwigsburg. 1797. 8°.

409. Beschreibung eines einfaches Mittel die Ubergälle oder Hornviehseuche glücklich zu curiren. Stuttgart. 1797. 8°.

410. *Beaumont.* Instruction sur les moyens à employer pour préserver les bestiaux de l'épizoötie régnante. Strasbourg. An. V. (1797) 4°.

411. *Beaumont.* Anweisung über die Mittel, das Schlachtvieh vor der Seuche zu bewahren. Strasburg. 1797. 8°.

412. *Metzler.* (*F. X.*) Bemerkungen über die Viehpest. Ulm. 1798. gr. 8°

413. *Buvina.* Ragionamento sull'eccidio d'ogni Bovina sospetta ed'infetta, etc. Torino. 1798. 8°.

414. *Buvina.* Histoire raisonnée des épizoöties des boeufs en piémont et les moyens prompts a y remedier. 1798. — .

415. *Tögl.* (*M. A.*) Vorbeugungs-und Hülfsmitteln wider die Rindviehseuche, u. s. w. Prag. 1798. gr. 8°.

416. *Ploucquet.* (*W. G.*) Neue Erfahrungen über die Hornviehseuche, wie sie im Herbst 1799 in der Reichstt. Reutlingen behandelt wurde. Tubingen. 1799. 8°.

417. *Faust.* (*B. C.*) Noth-und Hülfs-Tafeln zur Verhütüng und Ausrottung der Rindviehpest. Bückeburg. 1799. 8°. 7de Auflage. 1811. 8°.

418. *Faust.* (*B. C.*) Plan zu einer Rindviehassekuranz. Bückeburg. 1799. 8°.

419. *Schlez.* Predigt über die Verhütung der Rindviehpest. u. s. w. Nürnberg. 1799. 8°.

420. *Stoll.* (*J.*) Beobachtungen über die Rindviehpest. f. Thierärzte, Physiker und Polizeibeamte. Zürich. 1800. 8°.

421. *Weisser.* Geschichte einer missrathenen und einer glücklich gerathenen Cur bei drei an der Löserdürre krank gewesenen Rindviehstücken. Tubingen. 1800. 8°.

422. *Will.* (*A.*) Volks-Unterricht bei gegenwärtig u. s. w. ausgebrochener wahrer Hornviehseuche. u. s. w. Munchen. 1800. 8°.

423. *Fleischmann.* (*S.*) Historia Pestis bovillae. Erlangen. 1800. 8°.

424. *Fleischmann.* (*S.*) Geschichte der Rindviehpest, und Heilung derselben; nebst ein. Verzeichnisse der Vorzüglichsten Schriften uber diese krankheit. Aus dem Latein. ubers. von *F. A. Schmidtmuller.* Nürnberg. 1801. 8°.

425. *Bonsi.* Instruz. Veterin. sulla pres. Epidemia contag. de Buoi. Venez. 1801. 8°.

426. Verordnungen für d. Herzogl. Schlesw. und Holst. wider die Viehseuche. 1801. 4°.

427. *Laubender.* (*B.*) Das Ganze der Rindviehpest, oder Vollständ. Unterricht, die Rindviehpest genau zu erkennen, sicher zu heilen. u. s. w. Leipsig. 1801. 8°.

428. *Laubender.* (*B.*) über die Ursachen, Ursprung und Beschaffenheit der Rindviehpest in Ruszland, die Mittel ihrer Verhütung und Heilung. Eine gekr. Preisschrift. Leipsig. 1801. 8°.

429. *Laubender.* (*B.*) Ueber die besten Mittel, die Rindviehpest vorzubeugen, und sie möglichst zu heilen. Eine gekr. Preisschrift. Leigsig. 1802. 8°.

430. *Pessina.* (*J. J.*) Anleitung zur heilung der Viehpest oder Löserdürre mit der eisenhaltigen Salzsäure. Wien. 1802. — Pest. 1804. Neu bearb. Rostsok 1808. — Neue aufl. Wien. 1812. 8°.

Is ook in het Boheemsch vertaald.

431. *Sauter.* (*J. R.*) Beiträge zur Erkenntnisz und Heilung der Rindviehpest. Meerseburg und Leipsig. 8°. (Ulm. 1803.)

432. *Frank.* (*G. R.*) über die Rinderpest und die Mittel sie zu heilen und auszurotten. Berlin. 1802. 8°.

433. Preisschriften über die Rindviehpest, u. s. w. von der Sächs. Leipsiger ökonom. Societät. Dresden. 1802. 8°.

434. *Keck.* (*J. E.*) Beyträge zur Berichtigung der gangbaren Meinungen über die sogenannte Löserdürre oder Rindviehpest. Leipsig. 1802. 1829. gr. 8°.

435. *Keck.* (*J. E.*) Der Wahrscheinlichste Weg, die Rindviehpest auszurotten. Eine gekr. Preisschrift. Leipsig. 1803. 1829. 8°.

436. *Walz.* (*G. H.*) Untersuchung über die Natur und Behandlungsweise der Rinderpest, mit ein. Kurze Geschichte des Verlaufes derselben in Wurtemberg in den Jahre 1796—1801. Stuttgart. 1803. 8°.

437. *Lux.* (*J. J. W.*) Wie ist die Rindviehpest in ihren ersten Entstehen am sichersten zu erkennen und zu behandlen? Ein bisher verborgenes Geheimnisz durch Zeitgeschichten derselben in einer Reihe van Berichten, Gutachten und Verhandlungen für Geschäfts-männer dargestellt. Mit 1 Kupfn. Leipsig. 1803. gr. 8°.

438. *Zipf.* (*S*) Progr. de Bovillae pestis historia etc. Ber. 1803. 8°.

439. *Lux.* (*J. J. W.*) Charakteristik der Rindvieh epidemie, oder Entzifferung noch nie erkannter früher Zeichen, u. ausführbarer Ideen zur Verhütg. u. Schnellen Tilgung der sogenannten Hornviehseuche; ein unentbehrliches Handbuch für prufende Cameralisten, Oekonomen, Physiker u. Thierärzte. Als Stellvertreter aller Kronentragenden Schriften hier über. Nebst einem Anh., den Vortrag der Heerdekrankheiten Systemat. zu ordnen. Mit 1 Plan, 1 Karte und Kupfn. 2 Th. gr. 8°. Leipsig. 1803.

440. Preisschriften über die Rindviehpest und ihre Cur. (Von *Frenzel*, *Kreysslitz*, u *Laubender*). Herausgegeben von d. Leips. ökonom. Gesellsch. (in derselber Neue Schriften. 2de Band). Dresden. 1803. gr. 8°.

441. *Cabiran.* Memoire sur une maladie qui affecte les boeufs, etc. Paris. 1804. 8°.

442. *Sick.* (*G. F.*) Etwas Weiniges üb. d. eigenthüml. Charakter der Rinderpest; nebst e. Vorschläge, d. Oderbruch u. dessen nächste Umgebung vor d. Wuth dieser Seuche zu Schutzen. Berlin. 1807. gr. 8°.

443. Przepisy ratowania bydla rogatego, etc. Warszaw. 1807. 8°.

444. *Tollberg. W.* (*J.*) Uber des einzige Mittel, bei der sich jetzt nähenden Viehseuche das Rindvieh zu retten. Den Obrigkeiten sowohl als jedem Landwirthe und Viehhalter zur ernstlichen Beherzigung gewidmet. Magdeburg. 1808. 8°.

445. *Rothe.* (*J.*) Vertraugott, Anweis. zur Verhütung ansteckender Viehkrankheiten, u. Ausrottung der Rinderpest. Glogau. 1810. 8°.

446. *Wolstein.* (*J. C.*) Anmerkungen über die Viehseuche in Oesterreich, und einer Abhandlung gegen das Umbrengen der Thiere in Seuchen. 2de auflage. Wien. 1811. gr. 8°.

447. *Roserus.* (*P. F.*) über die Rinderpest und derer Tilgung. u. s. w. Berlin. 1812. 8°.

448. *Hering.* (*K. L.*) über die Rinderpest und derer Tilgung, besonders in Anwendung auf das Viehsterben zu Pyriss in Pommeren im Jahre 1808 und daruber erschienende Abhandl. des Dr. *P. F. Roserus*, nach Grundsätzen des Prof. *Sick.* Berlin. 1812. 8°.

449. *Kail.* (*J.*) Uber die Rinderpest. Wien. 1812. 8°.

450. *Rudnicki.* O powietrzu bydlescem. Warszaw. 1813. 8°.

451. *Wilhelm.* (*K. T.*) Kurze Belehrung über die Behandlung des Rindviehes bei der dermalen ausgebrochenen Rindviehseuche, Löserdürre genannt. Hadamar. 1813. 8°.

452. *Ayrer.* (*C. F.*) Eine skizzirte Beschreibung der Rindviehpest, oder der sogenannten Löserdürre, nebst deren grundl. Kurart. 2te Aufl. Göttingen 1813, — 8°.

453. *Busch* (*J. D.*) Anleitung für den Landmann die Rinderpest zu tilgen. Marburg. 1813. 8°.

454. *Keil.* (*F.*) Kennzeichen und Heilung der Löserdürre oder Rindviehpest. Gotha. 1813. 8°.

455. *Tscheulin.* (*G. F.*) Kunst die Rindviehseuchen zu erkennen, ihnen vorzubeugen und sie sicher zu heilen. Nebst ein. Königl. Baiers. Verordnungen zur Verhutung der Rindviehpest. Karlsruhe 1813. gr. 8°. 2te Aufl. 1821.

456. *Wolstein.* (*J. G.*) Bemerkungen über die Hornviehseuche. Kiel 1814. 4°.

457. *Gohier.* (*J. B.*) Mémoire sur la maladie épizoötique, qui règne en ce moment (1814) sur les bêtes à cornes, dans les départements du Rhone et ailleurs. Lijon 1814. — 8°.

458. *Wülker.* (*N. F. C.*) Ueber die Löserdürre. Aus *Bojanus* und *Pessina's* Schriften ausgezogen. Lemgo 1814. 4°.

459. *Zimmerman.* (*J. K. D. v.*) Ein paar Worte über die Rindviehseuche oder Rinderpest. Rostock 1814. gr. 8°.

460. *Karsten.* (*F. C. L.*) Wie sichern wir uns gegen die wiederkehrende Rindviehpest? Rostock. 1814. gr. 8°.

461. Verordnung vom 10 Mai 1815, die polizeylichen Anstalten gegen die Verbreitung der Löserdürre u. Rindviehpest betreffend. Mit ein. Anhang über die Kenntzeichen u. Behandlung d. Rindviehpest. Karlsruhe 1815. 4°.

462. *Lidl.* (*D. J.*) Neue prakt. Erfahrungrn über die Löserdürre und Beobachtungen über den Milchbrand, nach d. Original bemerkung, des Hrn. Prof. *Waldinger.* Wien 1815. 8°.

463. *Lidl.* (*D. J.*) Beobachtungen über die Seuchen der Hausäugethiere, wie sie im letztverflossenen Jahre in Oestreich geherrscht haben. Wien 1815. 8°.

464. *Karsten.* (*F. C. L.*) Prüfung der gegen die Rinderpest bisher empfohlenen u. in Anwendung gebrachten Schutzmittel. Zunächst für Mecklenburg dargestellt. Göttingen. 1815. 8°.

465. *Lux* (*J. J. W.*) Beschreibung der epidem. Nervenfieber der Rinder, und Methode demselben Grenzen zu setzen. Leipsig 1815. gr. 8°.

466. *Husard.* (*F. B.*) Rapports et observations sur l'épizoötie contagieuse régnant sur les bêtes à cornes de plusieurs Départements de la France. Paris. 1815. — 8°.

467. *Ramsler.* (*G. G. D.*) Die Rindviehpest, und deren Behandlung nach aktenmäszig begrundeten Erfahrung in den Jahre 1813 und 1814. Breslau 1816. 8°.

468. *Ribbe* (*J. C.*) Anleitung zur richtigen Erkenntnisz der Rinderpest, so wie zur Tilgung dieser verheerenden Seuche. Berlijn 1816. — 8°.

469. *Hauenschild.* (*S.*) Ueber die Löserdürre. Einige Winke zu Verhutung ders. mitd. Epizoötischen Fieber; nebst Angabe der zweckmäszigsten Heilmittel. Wien. 1816. 8°.

470. *Girard* et *Dupuy.* Notice sur l'épizoötie, qui règne sur le gros bétail. Paris. 1816. 8°.

471. *Hurtrel d'Arboval.* Instruction sommaire sur l'épizoötie contagieuse des bêtes à cornes du Pas-de-Calais. Paris 1816. 8°.

472. *Steiner.* (*J. F.*) Entwurf einer Schutzkur gegen die Löserdürre, als Resultat der am gesunden Hornvieh angestellten Versuche. Brünn 1817. - 8°.

473. *Lux.* (*J. J, W.*) Neue Methode, der Rindviehpest Gränzen zu setzen. Leipsig 1817. gr. 8°.

474. Examen de la Notice sur l'épizoötie qui règne sur le gros bétail par *Girard* et *Dupuy.* etc. par *E. T. N.* Paris. 1817. 8°.

475. *Lewenau.* (*J. A. v.*) Etwas Nützliches über die Hornviehseuche. — Wien. 1817. — 8°.

476. *Lux.* (*J. J. W.*) Anweisung, die Löserdürre oder Rindviehpest abzuhalten und zu heilen. Leipsig. 1818. gr. 8°.

477. *Andr. Barbacci.* Memoria Veterinaria sull' epizootia bovina. Palermo. 1819. 8°.

477* *Silvagni.* Ricerche istor. zoojatr. sulla epizootia bovina, che regno in calabria negli anni 1817, 1818, 1819. 4°.

478. *Sick.* (*G. F.*) Ueber die Natur der Rinderpest, u. die Gefahren, mit welchen ganz Deutschland von dieser Seuche im Laufe des gegenwärtigen Krieges bedroht wird; Nebst Vorschlag z. Errichtung einer Anstallt, durch welche das ganze nördl. Deutschland vor solchen Verheerungen offenbar geschutzt werden kan. Berlin. 1813. 2te Aufl. 1821. gr. 4°.

479. *Bergmeister.* Diss. m. sist. lin. parall. circa luem bovin. et febris flavae americ. Paduae. 1823. 8°.

480. Belehrung über die Rinderpest, ihre Kennzeichen, und ihre Verhutung, abgefaszt auf Anordnung der Königl. Sächs. Landesregierung. Dresden. 1829. 8°.

481. *Rodet.* Médicine du boeuf, ou traité des Maladies des bêtes bovines, extrait des ouvrages de Mr. *Le Roi*, *Metaxa*, *Lessona*, etc. traduit du l'italien. avec des Notes, précédée d'une introduction, et suivi d'un memoire sur les causes du Typhus contagieux. Paris 1829. 8°.

482. *Lorinser.* (*C. J.*) Untersuchungen über die Rinderpest. Berlin. 1831. gr. 8°.

483. *Peterka.* (*J.*) Versuch einer systemat. Darstellung der Rinderpest-krankheit in ihren verschied. Richtungen, Gestalten u. Combinationen. Zur Beantw. der über dies. Gegenstand aufgestellt. Preisfrage. Nebst ein. Mittel ub. d. Verhutung dies. fieberhaften contagiös. Krankh., u. einige besond. Verhaltungsreglen im Allgemeinen. Mit besond. Rucksicht auf die im J. 1828—1829. in Böhmen geherrscht habende Rinderpest-krankheit. Leipsig. 1833. gr. 8°.

484. *Jessen.* (*P.*) Die Rinderpest. Mit besond. Beziehung auf Russland dargestellt. Berlin. 1834. 8°.

485. *Erdt* (*W.*) Mittheilung über die Rinderpest vom Jahre 1831—32. (geplaatst in het Magazin für die

gesammte Thierheilkunde von *Gurlt* und *Hertwig*. 1er Jahrg. S. 43.

486. *Bernard*. Directeur de l'école vétérinaire de Toulouse etc. Du Typhus contagieux des bêtes à cornes, et des mesures administratives qu'il convient de mettre en usage pendant le règne de cette maladie, avec note sur la police sanitaire des animaux. Ouvrage couronné etc. Lijon. 1829.

487. *Renner*. (Dr. *T*.) Abhandlungen für Pferdeliebhaber und Thierärzte u. s. w. Jena. 1844. (Van bladz. 1—30.)

488. Die Rindviehpest, deren Vorbeugung und Heilung. gr. 12°. Leipsig. 1845.

REGISTER.

*** Bij de Uitgevers dezes, zijn mede in het licht verschenen:

Bedenkingen van een' jong' Soldaat, tegen eenige der denkbeelden van een' oud' Soldaat, over eene zuiniger en doelmatiger zamenstelling van het Nederlandsche Leger. 8°. 1843. *f* 0.75.

Jaarboekje der Stad Amersfoort voor het Jaar 1845, met platen. Eerste Jaargang. 1845. kl. 8°. *f* 1.20.

De Jenever verdedigd door J. R. VAN MAANEN, Med. Doct. op den Briellard, bij Barneveld, Lid der Kommissie van Landbouw in Gelderland. 8°. 1845. *f* 0.30.

Er zijn mede bij de Uitgevers dezes te bekomen:

Verhandeling over de kennis van den *ouderdom des Paards*, door N. F. GIRARD en J. GIRARD. Naar de 3de uitgave uit het Fransch vertaald, door F. C. HEKMEIJER, met eene Voorrede van Dr. A. NUMAN, met platen en tabellen, gr. 8°. Utrecht, bij N. van der Monde. 1837. *f* 1.90.

Verhandeling over de kennis van den *ouderdom des Runds*, *van het Schaap*, den *Hond* en het *Varken*, door N. F. GIRARD en J. GIRARD. Naar de 3de uitgave uit het Fransch vertaald door F. C. HEKMEIJER, met eene Voorrede van Dr. A. NUMAN, met platen en tabellen, gr. 8°. Utrecht, bij N. van der Monde. 1837. *f* 1.90.

(Deze beide Werken worden ook in één Band afgeleverd.)

Verhandeling over den *Kolder* der Paarden, mede uit een geregtelijk Vee-Artsenijkundig oogpunt beschouwd; naar het Hoogduitsch van F. NÜSKEN; omgewerkt en met vele bijvoegselen vermeerderd door F. C. HEKMEIJER, met eene Voorrede van Dr. A. NUMAN. gr 8°. Breda, bij Broese en Comp., 1841. *f* 0.90.

Handleiding tot de leer van het *hoefbeslag*, of naauwkeurige beschrijving van den bouw of het maaksel van den Hoef des Paards, der Hoefijzers en der verschillende Duitsche, Fransche en Engelsche wijzen van beslaan, enz., voorgedragen in 10 lessen door F. C. HEKMEIJER, met eene uitslaande plaat, kl. 8°. Breda, bij Broese en Comp., 1841. *f* 0.90.

